Föreningen för

Västgötalitteratur

Meddelande | År 2025 | NR 4 | 2025-12-10

Mariestadsvy i ett exlibris

En vy från hamnen upp mot Mariestads kyrka hade Claes Sandels (1873-1962) i sitt exlibris. Sandels var en känd person i staden, kapten, verkställande direktören för Katrinefors bruk och ledamot i Skaraborgs läns landsting. Hans svåger var Gustaf Grevilli, gift med Claes syster Kerstin.

Gustaf Grevilli var född 1834 och avled i Mariestad. Han blev 1882 disponent vid Katrinefors bruk. Bruket utvecklades under hans ledning och år 1888 startades det första sulfitkoket. Grevilli var också kommunalpolitiskt engagerad. Under flera år var han ordförande i Mariestads stadsfullmäktige och ledamot av landstinget.

Gustaf och hans maka Kerstin stiftades 1912 genom ett testamente Grevillis fond. Konstituerande sammanträde för fonden hölls den 8 juli 1935 då fonden växt till de i testamentet föreskrivna 2 mkr. Den första styrelsen bestod av landshövding Axel Ekman, biskop Gustaf Ljunggren, landstingets ordförande Erland von Hofsten, stadsfullmäktiges ordförande John Hedin och disponent Claes Sandels. Dessa bestämde bl.a. att dåvarande Skaraborgsbanken skulle svara för medelsförvaltningen. Sandels utsågs till "förtroendeman" och sekreterare.

Grevillis fond har med sitt kapital gjort stor nytta genom åren till kulturella angelägenheter i länet. Inte minst har Föreningen för Västgötalitteratur erhållit anslag. Statuterna månar om kulturprojekt och hittilldags har även orgelbygget i Varnhem erhållit 1,5 milj. kr.

Claes Sandels tillhörde den adliga ätten Sandels som är utgrenad ur de båda utdöda grevliga och friherrliga ätterna. På hans exlibris återfinns i övre högra hörnet det Sandelska vapnet med adlig krona.

Konstnär till exlibriset var österrikaren Eugén Milch (1889-1958) som både var läkare och konstnär. Exlibriset är utfört som etsning, okänt vilket år.

Föreningen för Västgötalitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0707-42 65 18
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Swish 123 347 5555
Org.nr. 868400-8793
Epost: soask54@gmail.com
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0705-78 56 34
gerd@vastgotalitteratur.nu

Vice ordf.: Johnny Hagberg, Skara. 0705-50 00 98
jonnyhagberg52@gmail.com

Sekr. Annicka Berggren, Söne. 0707-76 68 80
annicka.berggren@icloud.com

Skattmästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0707-42 65 18
soask54@gmail.com

Anne Andersson, Vårgårda. 0706-51 53 53
anne.andersson.vga@gmail.com

Peter Johansson, Vänersborg. 0705-44 75 39
peter.f.johansson@vgregion.se

Thomas Johansson, Tranemo. 0705-31 18 03
tranan@antikvariattranan.se

Niklas Krantz, Floby. 0762-68 30 04
b2_gods@hotmail.com

Gustav Nordh, Hällekis. 0739-87 18 55
gustav.nordh@gmail.com

Maria Hörnlund, Skara. 0707-19 55 09
maria.hornlund@gmail.com

Ulf Lycke, Alingsås. 0704-44 50 09
ulf.lycke@outlook.com

Årsavgift 2026: Enskilda medlemmar 175 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 200 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och december. Författare ansvarar för innehållet i egna artiklar.
Redaktör och ansv. utgivare: Johnny Hagberg

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

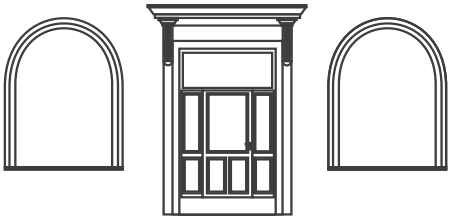

ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETSBREV

- *De skickas till subskribenterna via* E-POST
- *Nyhetsbreven distribueras i* PDF-FORMAT
- *De utkommer med en till två veckors mellanrum.*

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rehnstroem@svaf.se
ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrehnstroem.se

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Katarina Boustedt, Varberg
Eva von Brömsen, Landvetter
Pontus Fredriksson, Göteborg
Annika Gejland, Vara
Lisa Hajtowitz, Göteborg
Thomas Helgeson, Huddinge
Peter Johansson, Ulricehamn
Karina Karlsson, Norra Härene
Magnus Kellerdal, Göteborg
Gunnel Kyrk-Glännestrand, Simrishamn
Cathy Lamb, Norra Lundby
Marie Larsson, Varberg
Susanne Lind, Partille
Olof Modig, Gråbo
Lena Ohlsén, Göteborg
Conny Pettersson, Falköping
Marie Post, Kinnarp
Christer Rudh, Hägersten
Bernt Schwardt, Fristad
Lillemoor Stanicki, Kållered
Kim Spolén, Bromma
Carl-Magnus Stolt, Frillesås
Pia Westin, Falköping
Christer Wilhelmsson, Kungsbacka

Västgötalitteratur i fält

Föreningen för Västgötalitteratur har ett aktivt deltagande på många tillställningar, inte bara bokmässor. Sedan förra numret av Meddelandet har Västgötalitteratur deltagit med bokbord på den ålderdomliga Tå-dagen på Åsle Tå öster om Falköping. Veckan efter deltog Västgötalitteratur under några dagar i evenemanget Bokdagar i Dalsland som gick av stapeln i Åmål. Där fanns mycket intressant att ta del av, inte minst att träffa personer som är aktiva i Dalslands Litteraturförening och Föreningen Värmlandslitteratur. Tidigare har vi ”endast” skickat våra medlemsskrifter till varandra, så de personliga mötena var uppskattade. Även i år deltog vi med bokbord under Sekelskiftesdagen som Vänersborgs museum anordnar. Detta följdes upp med bokbord i Rackebyladan under hembygdsmässan i Fornbyn i Skara.

Som vanligt deltog vi under fyra dagar på Bokmässan i Göteborg. Vi deltog på Skövde Bokmässa i Skövde Kulturhus den första lördagen i oktober. Årets tre sista deltagande på bokmässor blev under november då vi var på plats i Hjo, Götene och Torslanda. Som det ser ut nu kommer år 2026:s första deltagande bli på bokmässan i Odensåker mellan Skövde och Mariestad. Detta preliminärt lördagen den 7 mars. Välkommen dit, om du har möjlighet.

Niklas Krantz

Västgötalitteratur på Facebook

Många har anslutit sig som ”vän” till Västgötalitteraturs Facebooksida. Just nu har vi 999 följare och 898 gillare!
Du som är med i Facebook – skriv Västgötalitteratur i rutan, så kommer vår facebooksida fram.
Där kan Du följa aktuella händelser i föreningen och även göra egna inlägg om västgötalitteratur. Du kanske vill lyfta fram en ny bok, eller eftersöka en gammal dito.

Årets sista bokauktion i Stora Levene

Lördagen den 25 oktober hölls årets sista bokauktion i Stora Levene (auktion n:r 153). Församlingshemmet blev snabbt fullt av damer och herrar som inväntade start för auktionen som denna gång hade 608 utrop från 14 olika säljare. Här fanns både enkla och svårare böcker, nyare liksom äldre. Äldst var George Stiernhielms *Wäst-Götha laghbook* från 1663 som kom att kosta 1 700 kr. Här fanns också en ytterst rar skrift av Jesper Swedberg: *Bref till alla som Gud fruchta, erkanneliga till thet wyrdiga presterskapet i Skara stift, angående en förunderlig syn och betenckeligit tal, som i Skara domkyrckio om nattetid then 11 april 1723 sig tilldragit hafwer.* Köparen fick betala 6 800 kr för denna raritet.

En hel del sockenböcker gick under klubban. Dyrast blev Edsväraboken för 580 kr. Det fanns också många böcker om arkitektur, slott och herresäten.

Elgenstiernas ättartaflor i nytryck klubbades bort för 2 800 kr.

En samling om 300 äldre vykort från Lidköping gick under klubban för 5 200 kr. Likaså två förteckningar över Pehr Thams auktion 1822. Priset blev 6 000 kr.

Till allmän stor glädje besöktes auktionen av vår förre auktionssamordnare och allt i allo vid auktionerna, Håkan Brander som spred munterhet omkring sig som vanligt.

En av de viktigaste frågorna var: När blir nästa auktion? Svaret är: Lördagen den 18 april. Notera redan nu datumet.

Nominera till Årets Västgötabok

Föreningen Västgötalitteraturs årsagenda innehåller många inspirerande delar. Alltid lika emotsett är arbetet inför och utdelningen av utmärkelsen *Årets Västgötabok*. Det är en ödmjuk uppgift att utse vinnaren, med tanke på alla de fantastiska bokutgåvor som varje år föräras landskapet och dess läsare.

Det är med glädje vi nu inbjuder dig att delta i nomineringsarbetet inför *Årets Västgötabok*, för det år som nu snart byter slutsiffra. Pristagaren utses av en särskilt tillsatt kommitté, och utmärkelsen delas ut vid föreningens årsmöte i april/maj. Pristagaren föräras diplom och hedras vid en prisutdelningsceremoni.

Priset tilldelas en bok som på ett framstående och intresseväckande sätt fördjupar eller förmedlar kunskap om Västergötlands litteratur, kultur, natur, historia eller nutid. Den nominerade boken ska ha en tydlig koppling till Västergötland, hålla hög kvalitet i både text och formgivning, vara välskriven och innehålla en engagerande berättelse. För facklitteratur gäller dessutom att den ska vila på en tillförlitlig faktabas. Boken bör också ha potential att nå och engagera en vid läsekrets, lokalt, regionalt eller nationellt. På föreningens hemsida finns kriterierna beskrivna, se gärna vastgotalitteratur.nu. Sammanfattningsvis premieras således en bok som håller hög kvalitet i både innehåll och utformning.

Vi ser fram emot din medverkan i att nominera en bok till utmärkelsen *Årets Västgötabok*, tillsammans med en kortfattad motivering. Skicka din nominering till: nominera@vastgotalitteratur.nu. Nomineringsperioden är 1 december 2025 – 15 januari 2026.

Hon kunde ha blivit fru Swedenborg ...

För sin faders förtjänster adlades skarabiskopen Jesper Swedbergs barn av drottning Ulrika Eleonora i samband med Karl XII:s död 1718, med namnet Swedenborg. Mest berömd blev sonen Emanuel (1688-1772). Hans syster Anna (1686-1766) gifte sig med blivande ärkebiskopen Erik Benzelius d.y. (1675-1743) som var son till ärkebiskopen Erik Benzelius d.ä. (1632-1709). Swedenborgs syster Hedvig (1690-1728) gifte sig med mineralogen, bergsmannen och titulär landshövding Lars Benzelstierna (1690-1755), som var broder med Erik d.y. Med denna släktbakgrund tillhörde Emanuel Swedenborg de främsta kretsarna i samhället.

Swedenborg som ung

Fram till 1744 sysselsatte sig Swedenborg enbart med naturvetenskaperna och de matematiska övningarna. Han inskrevs redan som elvaåring 1699 vid Uppsala universitet och avslutade 1709 sina studier med att försvara en egen avhandling. 1710 anträdde han den för dåtidens intellektuella elit obligatoriska så kallade bildningsresan. Färden gick till Nederländerna, Frankrike och Tyskland innan han slutligen hamnade i London, där han stannade i fyra år.

Förälskad i Polhems dotter

1715 återkom han till Sverige och träffade i Lund Karl XII (1682-1718), som återkommit till Sverige närmast från Bender i Turkiet efter att ha varit utomlands och krigat i mer än tio år. Kungen utsåg 1716 Swedenborg till assessor i Bergskollegium.

I Lund träffade han även den berömde uppfinnaren Christopher Polhem (1661-1751) som kallats ”den svenska mekanikens fader”.

Emerentia Polhem (1703-60).

Swedenborg blev snart en nära medarbetare till Polhem och kom mest att syssla med militärtekniska projekt. Han blev 1716 djupt förälskad i Polhems dotter Emerentia (1703-60). Swedenborg var 28 år och hon endast 13 år. Hon hyste inte någon direkt kärlek för friaren och ville inte förlova sig med honom, fastän hennes far försökte tvinga henne till det genom att upprätta ett kontrakt, med innebörden att Swedenborg skulle få Emerentia till hustru då hon blev något äldre. Detta kontrakt tvingades hon att underteckna. Men knappt hade hon gjort det förrän hon började sörja, grubbla och magrade så att man fruktade för hennes förstånd. När Swedenborg märkte och förstod detta valde han att avsäga sig alla anspråk på Emerentia och annullerade äktenskapskontraktet.

Emerentias dotter blir författare

Emerentia återfick sina krafter och nervositeten lämnade henne och hon kom 1723 att bilda familj med häradshövdingen i Hedemora Reinhold Rückersköld. De blev föräldrar till Anna Maria Rückersköld som 1785 gav ut sin bok *En Liten Hushålls-Bok*.

Swedenborg glömde emellertid aldrig sin första kärlek och förblev livet igenom ogift. På sin ålderdom, fick han besök av Emerentias döttrar som besökte honom i hans trädgård på Södermalm i Stockholm och då berättade han för dem, att han kunde, när som helst, samtala med deras då avlidna moder!

Frimärke utgivet 1938 vid 250-årsjubiléet av Swedenborgs födelse

Universalgeni

Swedenborg sägs jämte Linné vara vårt lands internationellt sett mest berömda svenskar. Han arbetade tillsammans med Karl XII med att ta fram ett helt nytt talsystem, och föreslog senare att man skulle införa ett decimalsystem för räkning. Han skrev en stor mängd böcker i många olika ämnen, bland annat om mineraler, kemiska processer, psykologi och hjärnans upp-byggnad. Dessutom gav han ut både landets första naturvetenskapliga tidskrift och lärobok i algebra samt skrev poesi. Han hade teorier om vad landhöjningen berodde på, att all materia bestod av mycket små partiklar och hur universum skapats. Han konstruerade kanaler, slussar och dockor tillsammans med Christopher Polhem. Dessutom ska han bland annat ha uppfunnit ett flygplan, en ubåt och en ångmaskin. Under många år arbetade han med att utveckla den svenska gruvnäringen. Sedan hans familj blev adlad 1719 deltog han också regelbundet vid Sveriges riksdagar. Däremot ville han vare sig bli präst eller professor, på grund av sina talsvårigheter.

Swedenborg fördjupar sig i det andliga och själsliga

1724 blev han erbjuden professuren i matematik vid Uppsala

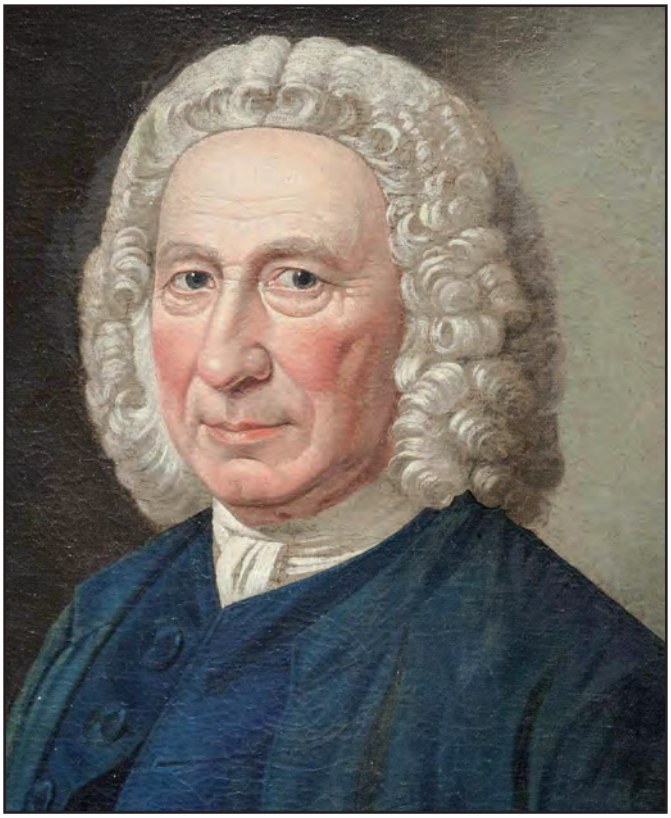

universitet men avböjde med hänvisning till sin stamning; han menade sig inte kunna undervisa offentligt på grund av detta talfel. Han blev invald i Kungliga Vetenskaps-Societeten i Uppsala 1729, Kejserliga ryska vetenskapsakademien i Sankt Petersburg 1734 och som en av de tidiga medlemmarna i Kungliga vetenskapsakademien i Stockholm 1740.

Under loppet av 1730-talet började Emanuel Swedenborg alltmer intressera sig för ämnen som hade med andliga och själsliga ting att göra, särskilt då dessas förhållande till det kroppsliga och fysiska. 1735 gav han i Leipzig ut verket *Opera philosophica et mineralis* i tre volymer, där förhållandet mellan mineralerna och filosofin avhandlas. Han intresserade sig också för hjärnans funktioner och dess samband med det andliga. Swedenborg gav även ut skriften *Om darrningar*, (nyutgåva 2007) som enligt Swedenborg gör att vi kan leva.

Han författade 18 teologiska verk, varav det mest kända är *Himmel och helvete* från 1758. Efter sitt religiösa uppvaknande ansåg sig Swedenborg helt fritt kunna umgås och tala med döda människors själar i den andliga världens olika skikt – eller änglavärlden, som han kallade den. Han upplevde starkt att han av Gud tilldelats uppgiften att avslöja dittills förborgade ting för mänskligheten. 1747 sade han upp sig från Bergskollegium för att kunna ägna sig åt denna uppgift på heltid.

Trycker sina böcker utomlands

Emanuel Swedenborg fortsatte sitt outtröttliga arbete in i det sista. Han bodde omväxlande i Stockholm, Nederländerna och London. När han var i Stockholm deltog han i riksdagens förhandlingar i Riddarhuset; han representerade det konservativa Hattpartiet. Hans sista stora verk blev *Vera christiana religio* (Den sanna kristna religionen) som utkom 1771, året före hans död. Swedenborgs huvudtes avseende Bibeln, uttryckt i hans så kallade korrespondens-lära, är att det finns en mening bakom Bibelns budskap och varje ord korresponderar med en djupare innebörd i tillvaron.

På grund av tryckfrihetsförordningen fick Swedenborg trycka och ge ut samtliga filosofiska och religiösa verk utomlands.

Swedenborg avled i London den 29 mars 1772 i en ålder av 84 år.

Johnny Hagberg

Stort bibliotek i Leksåsa

Birgitta och Reino Löfgren som bor i det lilla västgötasamhället Lekåsa har blivit uppmärksammade i både press och radio under hösten. Inte i första hand för att de är ständiga medhjälpare vid Föreningen för Västgötalitteraturs auktioner i Stora Levene (där Reino är bokhållare och Birgitta bokframtagare) eller att de medverkar vid iordningsställande inför auktionerna (som avslutas med Birgittas kaffe och hembakade dopp) - nej uppmärksamheten och intresset har rört deras bibliotek som omfattar cirka 30 000 böcker i skilda ämnen. Alla är nogsamt datakatalogiserade av Birgitta och ställda i strikt bokstavsordning. Då det är svårt att härbärgera en så stor mängd böcker i ett vanligt hem har Reino låtit bygga ett trivsamt bibliotek i den gamla ladugården. Här inryms nu sex rum med litterära skatter av olika slag.

Grammofonskivor och videor

Men det räcker inte med detta: Reino samlar även på 78-varvare (stenkakor) liksom grammofonskivor i all dess sorter liksom DVD-filmer och VHS-kassetter. Allt prydligt uppställt och förtecknat. Paret Löfgrens bokintresse började vid millennieskiftet då de fick ta över ett antal lådor efter en bokloppis i Borås där Västgöta Genealogiska Förening hade haft möte. Efter denna bokliga injektion har de varit på den vägen.

Boksamling i ladugården

Som boksamlare med bibliotek i ladugården delar paret Löfgren denna mästerliga idé med flera andra västgötasamlare, både nu levande men också bortgångna. Här finner de trevliga bokskatterna ett gott hem utan trängsel och risk att bli borttagna på grund av andra nyinkomna böcker som står på tur att få plats.

Johnny Hagberg

Boka redan nu lördagen 18 april Bokauktion i Stora Levene

Svensk trädgårdshistoria 1500 till 1800

av Åsa Ahrland, Maria Flinck och Jens Heimdahl

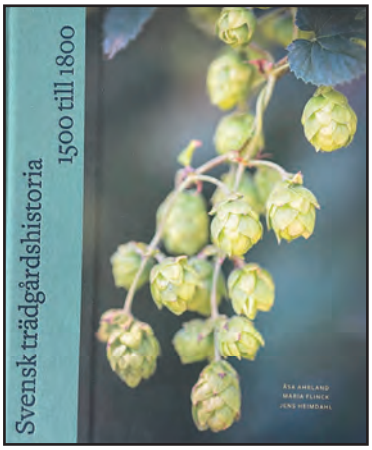

Nu har Kungliga Vitterhetsakademiens trebandsverk om ”Svensk trädgårdshistoria” kommit i hamn i och med att del två har utkommit. Utgivningen började med del ett, som behandlar epokerna förhistorien och medeltiden. Den följdes sedan av band tre om 1800- och 1900-talets trädgårdshistoria. De tre delarna ger en god bild av trädgårdarnas utveckling och de internationella impulser, som kom hit under forntiden och som senare fortsatt att påverka oss från medeltiden och framåt. I förordet skriver Cecilia Schelin Seidegård att böckerna skall ses som en fortsättning på det fembandsverk om det svenska jordbruket som utgavs 1998-2003. Utöver Vitterhetsakademien har även Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien och de båda stiftelserna C. F. Lundströms stiftelse och Stiftelsen Lagersberg varit finansiärer. Vi har i Sverige på detta sätt i modern tid fått två lättillgängliga vetenskapliga verk som på ett mycket läsvärt sätt behandlar vår jordbruks- och trädgårdshistoria. Vill man ytterligare fördjupa sig i närliggande ämnen kan Etnobiologi I-III rekommenderas. Serien utgavs 2001-2007 av Centrum för biologisk mångfald och behandlar historiskt människans förhållande till djur och växter. Bildmaterialet, framför allt i det senaste verket, är föredömligt med många samtida bilder. Dessa satsningar på vetenskaplig litteratur bör framhållas i dessa dagar då utgivningen av facklitteratur minskat kraftigt i Sverige under senare tid.

Den andra delen av ”Svensk trädgårdshistoria” behandlar tiden 1500 till 1800, vilket är den trehundraårsperiod som formade det tidigmoderna Sverige, men även har lagt grunden till den moderna stat vi idag lever i. Här kan nämnas den groende naturvetenskapliga utveckling som växte fram genom Vetenskapsakademien på 1700-talet, men även de internationella kontakterna med Ostasien via det Ostindiska Kompaniet och den begynnande skiftesrörelsen med ett reformerat jordbruk som betydande faktorer.

Som namnet antyder är det ett verk, som skall beskriva utvecklingen i Sverige i sin helhet. Vad av detta behandlar då Västergötland och västgötska förhållanden och där verksamma personer? Jag tänker göra några nedslag för att visa på detta.

Boken är indelad i sju delar. Den inledande texten är författad av Per Eriksson och Janken Myrdal, ”Trädgården tar form”. Här redovisas bokens upplägg i form av syften, metoder och källmaterial.

Jens Heimdahl har skrivit ”Allmogens trädgårdsodling 1400-1700. Bakom rubriken döljer sig ett omfattande arkeologiskt arbete parat med studier av äldre kartmaterial. Vad som har odlats i olika delar av Sverige redovisas genom arkeologiska undersökningar av äldre trädgårdar. Genom fynd av frön har man kunnat göra bedömningar av vilka växter som förekommit i allmogens odlingar och tidfästa dessa. Här har man delat in fynden i tre huvudgrupper grönsaker och rotfrukter, kryddor och medicinalväxter och som tredje grupp, frukt och bär. Fynd finns från Västergötland, bl.a. frön från Kila gård i Hillareds socken, och spår av kålgårdar i Aplared utanför Borås vilket ger en bild av odlingen i vår del av Sverige.

Bakom de fyra nästkommande kapitlen står Åsa Ahrland: ”Att förstå den tidigmoderna trädgården genom praktiker 1500-1800”. I detta korta kapitel sätter författaren, som hon säger, in trädgården i svensk kontext. Detta sker genom hänvisningar till resebeskrivningar författade av Carl von Linné och Jonas Carl Linnerhielm. Vi får här samtidens syn på trädgårdsodlingen. Sedan följer tre kapitel som är kronologiskt indelade.

”Den komplexa trädgården växer fram 1520-1611”. I och med vasatiden ökade intresset för trädgården som ekonomisk tillgång och som plats för rekreation ökade dess betydelse. Detta gällde framför allt för kungahuset och högadeln. Trädgårdarna vid de kungliga slotten levererade såväl vardagsgrönsaker som mer lyxbetonade produkter. Trädgårdsmästaryrket börjar därför bli vanligt vid slotten och de större godsen. En viktig produkt som odlades var också örter och medicinalväxter, som såldes till de växande antalet apotek i Sverige. En ny trend som gjorde sig gällande var trädgårdar som odlar för avsalu i städerna. Denna utveckling beskrivs i kapitlet för de västsvenska städerna Gamla och Nya Lödöse.

”Naturen som konst och odling 1610-1720”. Under 1600-talet blir trädgården och parken runt adelns gårdar mycket prestigefylld. Stora resurser lades på trädgårdsarkitekter som ritade parker för förströelse och rekreation. Dessa innefattade också trädgårdsdelar med allahanda odlingar och orangerier. Det förekom även djurgårdar med olika arter av inhemska och exotiska vilda djur. Samtidigt växte det också fram en park- och trädgårdslitteratur som beskriver utvalda objekt i praktfulla stick. Bland de herrgårdar i Västergötland som berörs är Läckö och Torpa.

”Trädgården som upplysningsprojekt 1720-1800”. I och med att Svenska Ostindiska Kompaniet och Kungl. Svenska Vetenskapsakademin grundades under 1700-talet kom dessa två organisationer att samverka och driva utvecklingen av trädgårdskonsten i Sverige framåt. Såväl ”kineseriet”, som var estetiskt tilltalande som det nyttotänkande som omhuldades i Vetenskapsakademin utvecklades. I det senare fallet sågs möjligheten att odla främmande växter i Sverige, vilket var mycket lockande ekonomiskt. Allt detta skedde i en för tiden merkantilistisk anda.

I Ostindiska kompaniets hemstad Göteborg beskrivs de landerier som förmögna borgare lät uppföra i stadens närhet. Av dessa presenteras Mariedal och Kristinedal, den senare i Claes Alströmers ägo. Fadern Jonas Alströmers manufakturstad Alingsås beskrivs i ord och bild med sina fabriker, trädgårdar och plantager. Även vetenskapsakademiens skrifter för odling av främmande grödor uppmärksammas. Den utveckling som tidigare beskrivits med handelsträdgårdar och avsalu på städernas torg ökar under perioden med fler tidigare okända grödor. Fenomenet trädgårdsstad med sina offentliga parker och planteringar beskrivs med samtida bilder och kartor. Även här tas exempel från Göteborg och Alingsås.

Slutkapitlet ”Trädgårdsarbete i självhushållningens tid” är författat av Maria Flinck. I detta kapitel har Flinck valt att illustrera med exempel från Mälarlandskapen och Västergötland behandlas knappt alls.

Som tidigare framgått är det en trevlig utgåva som förhoppningsvis kommer att bli ett standardverk över utvecklingen av trädgårdskonsten i landet. Framställningen bygger på en stor mängd källor och litteratur i ämnet. Dessa redovisas löpande med noter och i en sammanställning av materialet i slutet av boken. Det som förvånar är, att i ett så här gediget verk inte i referenserna skiljer på tryckta källor och litteratur.

Ulf Lycke

Fängslande öden

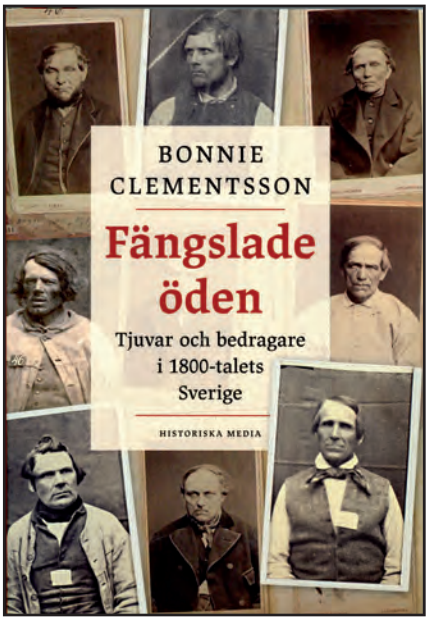

Västergötlands Fornminnesförenings senaste bok *Lag och rätt i Västergötland under tusen år* har en intressant artikel av Bernt Blank om avrättningar i Älvsborgs- och Skaraborgs län 1520-1863. Här redovisas namn, yrke, avrättningsmetod, avrättningsplats och brottsrubricering men även vem som var bödel (om detta går att få fram). Därtill lite kring skarprättare och bödlar som inte går att utläsa i artikeln.

Fängslande öden

Förra året utkom en annan bok som tangerar ämnet med brott och straff. Det är Bonnie Clementsson som skrivit om *Fängslande öden. Tjuvar och bedragare i 1800-talets Sverige.* Utifrån en unik arkivskatt - sjutton självbiografier skrivna av straffångar på Carlstens fästning - skissar författaren en bild av hur ett liv i kriminalitet kunde ta sig ut i 1800-talets Sverige. Det handlar om män som hamnat i det kriminella livet av olika orsaker och hur livet på skuggsidan i samhället tar sig ut för dem.

Straffångarnas biografier

Straffångarnas biografier samlades in av politikern, författaren och journalisten Carl-Fredrik Ridderstad (1807-1886). Arbetet på en roman om Stockholms undre värld förde honom till fängelser där han intervjuade olika personer. Resultatet publicerades i romanen *Stockholms-mysterier* (1851).

Ridderstad reste 1848 till Marstrand för att hälsobada och kom då även att besöka fästningsfängelset och samtalade med straffångarna. Han bad dem skriva ner sina levnadshistorier vilket de samtyckte till ”med nöje”. Berättelserna skrevs antingen ned av den enskilde fången eller av någon annan skrivkunnig. Tillsammans utgörs materialet av nästan 1000 handskrivna sidor, där de ger delvis detaljerade beskrivningar av familj, uppväxt och brottslig karriär samt med sina möten med förmyndare, polis och rättsväsende.

Jacob Brink från Ulricehamn

Bland de 17 uppgiftslämnarna finns Jacob Brink. Han var född 1803 på Norshaga säteri, Ulricehamn och oäkta son till major Gripenstedt. Under de första sex åren bodde han hos sin fostermoder men då modern gifte sig flyttade han till henne och styvfadern i Ulricehamn. Styvfadern var snickare vilket yrke också Jacob lärdes i.

I anteckningar från rättsväsendet i samband med att han ”besiktigades” skriver myndigheten:

> *5 fot 10 tum lång (ca 174 cm). Brunt/mörkt hår, blå ögon, spetsig/stor rak haka, låg panna, magert ansikte, medelmåttig växt och stark kroppsbyggnad. Vänligt uttal. Kan skriva något och läsa i bok. Äger ringa kristendomskunskaper. Stilla och anständigt uppförande. Ogift, båda föräldrarna döda. 1850: Icke arbetsför. Barnaårens vanvård förde i ungdomen Jacob in i ett kringstrykande leverne tills han kom i snickarlära där han dock icke visade någon stadga.*

Barnaårens vanvård

”Barnaårens vanvård” innebar att han ”utstod svält och sträng aga” under uppväxtåren. Redan vid 11 år rymde han hemifrån till Jönköping. Efter två år lämnade han hemmet igen och tog arbete på olika sätt samtidigt som han hade börjat att stjäla. Inte minst fickstölder blev han duktig på. Hans ”första resa” var vid 19 år och den andra vid 21. Då skickades han på tvångsarbete, rymde, fångades in och rymde på nytt. 1831 får han sin första livstidsdom, han var då 31 år gammal. I fängelset döms han för fylleri, tillgrepp och rymningsförsök. Han frisläpps 1858, 55 år gammal men blev redan året därpå gripen för stöld och sätts på Landskronas fästning och dör den 4 november 1861 i ”bröstsjukdom”.

Det börjar med en tesked…

I sina levnadsminnen skriver Jacob om hur den brottsliga banan började redan i barndomen. Redan vid nio års ålder hade han stulit en kyckling i prästgårdens kök som just då var obevakat. Några dagar därefter var han för att köpa mjölk i prästgården och fann återigen att köket var tomt och kunde stjäla en tvåriksdalerssedel från en skål. När han visade upp sina stulna pengar för modern tog hon villigt emot dem och uppmanade gossen att hålla tyst om stölden. Alltså ett dåligt föredöme för den unge Jacob och hon sanktionerade med sitt handlande hans brottsliga beteende. Men det fortsatte. Jacob berättar:

> *En vacker dag bad Lasses moder mig och Lasse att vi skulle gå till staden och där i en bod handla åt henne … Både jag och Lasse vart däröver ganska glada … Utkomna i staden till boden varest en bonde var sysselsatt att handla diverse saker. Då han … hade betalt bodherren … tillstoppade han sig sin plånbok uti yttre rockfickan. Allt detta observerade jag ganska väl. Då jag tänkte inom mig själv. Nu är det tid att göra ett försök om det kan lyckats att knipa denna plånbok ty du hade mycket penningar. Ej oförtruten gjorde jag som tanken föll sig. I ett enda ögonblick vart bondens plånbok min. Då jag genast stötte på Lasse och bad honom komma … Detta var det första insteget till min nuvarande olyckliga belägenhet.*

Otaliga anstalter

Det blev en hel del fånganstalter som Jacob Brink gästade. Först var det Karlskrona, därefter Kungsholm slott, Karlskrona ankarsmedjan, Karlskrona häkten, Malmöhus, Carlstens fästning, Nya Älvsborgs fästning, Karlsborgs fästning och Landskrona fästning där han avlider. På några ställen var han flera gånger.

Blev endast 58 år

Jacob Brink blev 58 år. Han beskrivs i domböckerna som stursk och otrevlig mot poliser och i fängelserna dömdes han för många överträdelser. Livet hade präglat honom till den han blev. Kanske hade det blivit något annat av honom om hans moder istället för att gynna hans stöld tagit honom i upptuktelse? Om detta får vi aldrig ett svar.

Johnny Hagberg

Hiob Ludolf – en språklig föregångare till Jesper Swedberg

1684 träffar Jesper Swedberg den märklige språkmannen Hiob Ludolf och kunde konstatera att han fortfarande ”någorlunda tala Swenska”. Inte anade Swedberg att han själv efter 40 år skulle fortsätta Ludolfs lexikala arbete med att ge ut både Grammatika och Ordbok.

1648 hade Hiob Ludolf tagit tjänst hos diplomaten, ambassadören och överståthållaren Schering Rosenhane (1609-1663) som lärare åt dennes söner. På uppdrag av Rosenhane begav han sig till Rom för att för drottning Christinas räkning efterforska svenska historiska dokument. Han passade då på att studera språk hos den abessinske munken Gregorius. Denna möda resulterade senare i utgivandet av *Lexicon Aethiopico-Latinum* (1661 och 1669) och *Grammatica Aethiopica* (1661 och 1701). I övrigt är hans främsta verk: *Historia æthiopica* (1681; flera uppl.) med *Commentarius* (1691) och *Appendices* (1693-94), *Grammatica amharicæ linguæ* (1698) och *Lexicon amharico-latinum* (samma år).

Etiopien i centrum för hans intresse

Ludolfs intresse för Etiopien var mycket inspirerat av hans första möte med de etiopiska munkarna som då bodde i Rom. Han började fördjupa sina kunskaper i *ge'ez* och blev snart en av de främsta experterna på etiopiska studier i Europa. Han första publicerade bok om Etiopien, från 1661, var den första omfattande grammatiken för *ge'ez*-språket.

Historia æthiopica var den första heltäckande studien av Etiopiens historia och kultur. Detta arbete baserades på kunskap som förvärvats från manuskripten som han studerade i Rom, från den tidens tillgängliga litteratur och från information från munken Gregorius, som försåg honom med ovärderliga insikter i etiopisk kultur och språk. Hans bidrag till etiopiska studier är

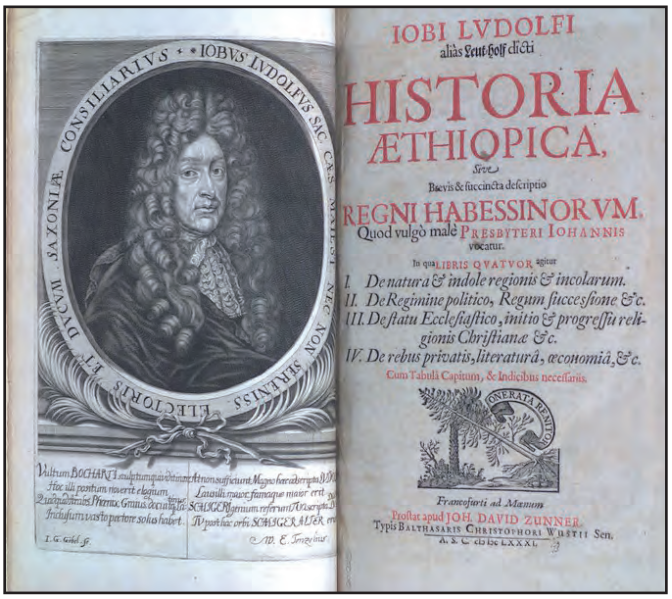

inte begränsade till språk och historia. Han skrev också om etiopisk religion och konst, om landets flora och fauna. Dessutom samlade och översatte han etiopiska manuskript och texter. Hans verk hjälpte till att introducera etiopisk kultur och historia till den europeiska vetenskapsvärlden och banade väg för framtida forskare att studera Etiopien och dess folk.

Ludolf lämnar Sverige

1651 lämnade han Sverige efter ett och ett halvt år i landet och kom till sin födelsestad Erfurt och 1653 blev han lärare för arvprinsen av Gotha och fick efter hand olika diplomatiska uppdrag. Han begav sig 1677 till Frankfurt, där han delade sin tid emellan vetenskapliga sysselsättningar och skötandet av statsvärv för den pfalziske kurfurstens räkning.

1673 kom Ludolf tillbaka till Sverige för besök. Förra gången han hade satt sin fot på svensk mark var i Göteborg 1649. Ludolf brevväxlade med flera av sin tids medlärde och i de bevarade breven kan man se hur han är nyfiken på det mesta och självklart också på etymologiska spetsfundigheter.

Ludolfs levnad

Hiob Ludolf föddes 1624 i Erfurt och studerade först i hemstaden juridik och blev doktor i detta ämne 1645. Utöver juridiken studerade han medicin, orientalistik samt orientaliska språk som arabiska, syriska, ge'ez och hebreiska. Efter examen reste han till Leiden i Holland, Oxford och andra kända lärdomscentra i Europa. Redan under tidiga studieår sammanställde han för personligt bruk en grammatik och ett lexikon i etiopiska. Han blev också vid denna tid informator till en holländsk adelsman som han medföljde på bildningsresor till Frankrike och England.

Ett språkgeni

Ludolf brukar anses som ett av de största språkgenier som levt. Ibland anges det att han var ”mästare över” 25 språk, även om det är osäkert hur djupt han behärskade vart och ett av dessa. Under sin tid som informator i Sverige, 1649-51, skrev han ett *Dictionarium Sueco-Germanicum* som finns bevarat på Uppsala universitetsbibliotek (*handskrift R 588*). Detta innehåller drygt 2 000 svenska uppslagsord och dessa förklaras utifrån tyska, latin, holländska, franska, engelska, grekiska, arabiska och italienska.

Från sin skolgång kände han till latin, grekiska och hebreiska. Nya språk kom han att lära sig så fort han fick tillfälle. I Stockholm lärde han sig förutom svenska också, portugisiska, finska och ryska därtill lapska. Språk som han förstod men inte direkt talade var även polska och tjeckiska.

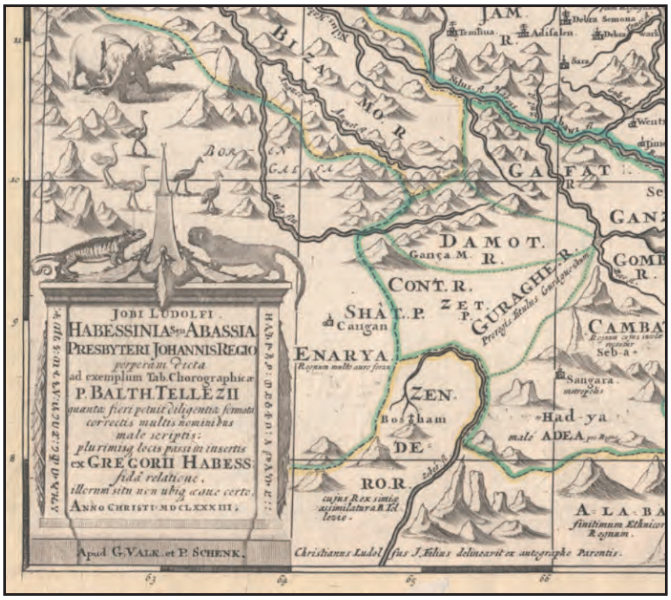

Innehållet i *Dictionarium Sueco-Germanicum* visar också hur rikt utvecklad den europeiska lexikografin var under mitten av 1600-talet och ger en inblick i svenskt liv vid denna tid. Därför är vi idag tacksamma att Ludolf tog sin tid att skriva ned sina språkliga kunskaper. Dictionariet utgavs 2017 i serien *Acta academiae regiae Gustavi Adolphi*, nr 144 med inledning och kommentarer av Gunnar Graumann och Lars Holm.

De sista åren tillbringade Ludolf i Frankfurt am Main, och avled 1704 vid närmare 80 års ålder.

Johnny Hagberg

Sagt och skrivet

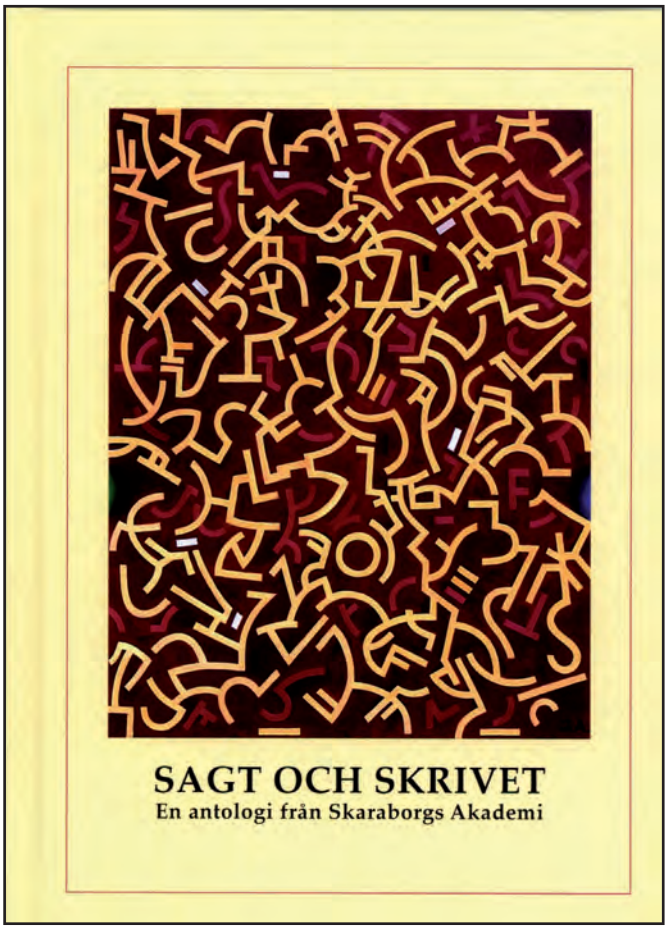

Årets bok från Skaraborgs Akademi, *Sagt och Skrivet*, innehåller artiklar med större eller mindre anknytning till Skaraborg skrivna av tolv av Akademins ledamöter.

Den skaraborgska världen sträcker sig långt över sina gränser, såväl i rum som tid. Den når ända till Amerika i väster och Konstantinopel i öster, om vi ser till denna antologis artiklar. Från det avlägsna 1200-talet in i 2000-talets konfliktfyllda sammanhang.

Carl Henrik Ohlsson fick som avskedsgåva ett bestående minne i form av en pillerburk med prydligt inkapslade bevingade ord, något som han spinner vidare på i sitt bidrag till denna antologi.

Sören Häggroth berättar om sin mormors bror Axel som flyttade till Amerika och hade hoppats kunna återvända till Sverige och köpa sig ett hus att bo i på ålderdomen. Men sjukdomen kom i vägen och ett brev från Connecticut blev det sista.

Det smärtar Marianne Ahrne, när hon ser hur svenskan misshandlas även av dem som borde veta bättre och gärna dagligen uttrycker sig i skrift. Man önskar att många skulle vilja lära sig av hennes språkliga fingertoppskänsla, som har varit en välsignelse för vår Akademi.

Ett brev från en fabriksarbeterska i Tidaholm korsar Atlanten, når en främmandes hjärta och förändrar två människors liv. Att Anja Praesto dessutom lyckas få in en tändsticksfabriks historia på några få sidor är en prestation.

För att få en lite mer kompetent analys av sin tes att västgötskan i allmänhet och skaraborgskan i synnerhet uppfattas som rolig har Helena Stålnert vänt sig till två experter i bekantskapskretsen.

Ett slott som hade sin storhetstid under slutet av 1300-talet men aldrig blivit utgrävt, ett av Svea rikes starkaste försvarskomplex, är föremål för en mycket initierad artikel av Sören Holmberg.

Barbro Lennéer Axelson ger oss en mera saklig inblick i konflikternas svårgenomträngliga värld och dessutom förmedlar hon många råd hur vi ska hantera dem. En av Falköpings mera kända eller kanske ökända profiler var den fascinerande Johnny Bode, vars minst sagt dramatiska liv växer fram, när Jan Mårtenson tecknar bilden av honom.

En livfull skildring av ärkebiskop KG Hammars besök hos den ekumeniske patriarken i Konstantinopel ger oss Bengt Knutsson.

Att den förste brevbombaren kom från Töreboda får vi lära oss av Per Bergström. Åsa Brandt gör en välformulerad resumé över sitt innehållsrika liv från skolåldern fram till ålderdomen, där hennes framgångsrika, konstnärliga liv intar en framskjuten plats.

Fem brev av Johan Henric Kellgren, fyra från ungdomen och ett från tiden strax före hans död presenteras av redaktören. När man läst det sista förvånas man kanske inte över att diktaren kunde dö lugn.

För att få upplysningar om författarna och om Skaraborgs Akademi och dess verksamhet kan Du besöka vår hemsida, *skaraborgsakademi.se*.

Boken *Sagt och skrivet*, som kostar 250 kronor, kan beställas från Karl-Erik Tysk, Sandbackagatan 3, 812 40 Kungsgården, antingen på telefon 070-213 244 eller epost: karlerik.tysk@gmail.com

Karl-Erik Tysk

Efterlysning

Jag söker person som är intresserad av företagshistoria och vill skriva. Det handlar om ett känt mariestadsföretag i verkstadsbranschen som grundades 1914 och lades ner 2001. Jag var vd i företaget 1971 – 1989.

Är du intresserad så hör av dig till

Einar Fjellman
Ängelholm
070-5817558

Borgunda, Hångsdala och Lovene

Borgunda

By- och sockennamnet *Borgunda* i Gudhems härad hade under medeltiden i nominativ samma gestalt som i våra dagar; det är ett pluralböjt namn som i dativ hade formen *Borghundom*. Ivar Lundahl behandlar detta namn i del 4 (s. 15 ff.) av Ortnamnen i Skaraborgs län (SOSk). Han ser däri en flerstädes i nordiska ortnamn förekommande höjdbeteckning ⋆*borgund* (⋆*burgund*), som åsyftar det vid byn belägna »höga, delvis branta och svårtillgängliga Borgundaberget». Mot denna förklaring finns intet att invända. Mindre sannolikt är dock att by- och sockennamnet som Lundahl antar skulle innehålla en inbyggarbeteckning ⋆*borgundar* bildad till det höjdangivande substantivet ⋆*borgund*. Denna typ av förklaring var under en del av 1900-talet mer omhuldad än vad den av allt att döma är idag; se Strandberg 2018 s. 33.

År 2000 publicerade Eva Nyman sin stora avhandling Nordiska ortnamn på *-und*, som sedan dess erbjuder en förnämlig utgångspunkt för studiet av *Borgunda* i Falbygden. *Borgund*-namnen har ett stort utbredningsområde i Norden. Önamnet *Bornholm* i Östersjön innehåller ett äldre *Burghund*-. I Norge uppträder *Borgund* på flera håll. Nyman konstaterar (s. 217 ff.) att framstående tidigare forskare har betraktat *Borgund* som en avledning av substantivet *borg*. Sistnämnda ord har bl.a. använts med betydelsen 'höjdplatå med brant(a) sluttning(ar)'. Ett ståtligt exempel härpå ger det västgötska bynamnet *Borga* i socknarna Edsvära och Larv. Borga by ligger vid mäktiga sluttningar ned mot ån Lidan. Nyman (s. 255) föredrar dock, övertygande, att i *Borgund*-namnen se en mycket gammal höjdbeteckning som inte är bildad till *borg*. Beträffande *Borgunda* i Gudhems härad finner hon (s. 238) att namnet rimligen återgår »på ett bergnamn fsv. *Burghund* f. till en höjdbeteckning fsv. ⋆*burghund* f.».

Gisseberget

Hångsdala

För by- och sockennamnet *Hångsdala*, Vartofta härad, anför Lundahl i SOSk 13 (s. 114 f.) bl.a. de äldre skrivningarna *Hanxdal* 1353 och *Hanxdal sokn* 1397. Vid tolkningen har han övervägt ett 1469 betygat mansbinamn *Hongh* i förleden, men han omtalar också att Jöran Sahlgren hållit för troligt att *Hångsdala* innehåller ett ord ⋆*hang* 'sluttning'.

Från Gissebergets brant stupande sydsida sträcker sig sluttande mark ned mot Hångsdala kyrka (T 7DNO). Sahlgrens tydningsförslag är väl underbyggt. Då förleden i *Hångsdala* innehåller en genitivform, är det mycket tänkbart att området mellan Gisseberget och vattendraget vid sockentemplet i svunnen tid har burit namnet ⋆*Hang* eller ⋆*Hanger* 'sluttningen', ett ⋆*Hang*(*er*) som förenats med efterleden *-dal*.

Ordboken Sveriges medeltida personnamn (band 2 sp. 759) har ingen uppslagsform för ett personnamn *Hang*(*er*) men däremot en hänvisning från *Hanger-* till *Holmger*. Inte heller finns i ordboken någon särskild artikel för ett *Hong-*, men däremot (3 sp. 504) hänvisning från *Honge*(*e*)*r-, Hongerus, Hongher* till *Holmger.* I framställningen om det mycket välbelagda mansnamnet *Holmger* (*Holger*) redovisas (3 sp. 464) *Honger* som en av namnets former.

Sammanställningen av *Hångs-* i *Hångsdala* med ett ord för 'sluttning' har starkt sakligt stöd. Stödet för ett gammalt personnamn i förleden är inte lika påtagligt, och jag sätter därför utgångspunkten ⋆*Hang-* (⋆*hang-*) 'sluttning' i första rummet.

En regnig sommarkväll 1967 anlände jag och min hustru till en tältplats i Koblenz, omedelbart intill själva sammanflödet av Rhen och Mosel. Vi fick då i nederbörden det utmärkta rådet att sätta upp vårt tält på en *Abhang* högst upp på området. Minnet av denna övernattning vid flodmötet har bidragit till mitt intresse för det germanska elementet *hang-* i tyskans *Abhang* och *Hang* 'sluttning'. När jag i närmast föregående meddelande från Föreningen för Västgötalitteratur riktade uppmärksamheten mot namnet *Hånger* vid Hornborgasjön, var det elementet *Hång-* som föranledde detta. Ett förmodat efterled har av Lundahl förklarats som 'strand' e.d. Tillfogas bör att en annan framstående etymolog, Uppsalaprofessorn Lennart Elmevik, i Saga och sed 2006 också tänker sig ett *Hång-* 'sluttning' men inte biträder Lundahls uppfattning att *Hånger* är en sammansättning. Det västgötska *Hånger* innehåller efter hans mening ett appellativ, i fornsvenskan ⋆*hangur*, ⋆*hangor*, med betydelsen 'sluttning'.

Lovene kyrkoruin

Lovene

Esomoftast möter man i Västergötland namnet på någon bebyggelse som i egenskap av kyrkby lånat sitt namn åt en förutvarande socken. Ett sådant fall är *Lovene*, ett namn som tillkommer en by öster om Falköping, i Karleby socken och Vartofta härad. Det behandlas av Lundahl i SOSk 13 (s. 135 f.). Han ger bl.a. de äldre beläggen *Louene* 1309 och *Lowena sokn* 1397.

Detta *Lovene* i gånggrifternas urgamla bygd kan ha mycket hög ålder. Namnets efterled innehåller det från Västergötland välbekanta ortnamnselementet *-vin*(*i*) 'betesmark; äng'. Bakom förleden tänker sig Lundahl ett gammalt adjektiv ⋆*lof* 'sluttande', motsvarande nederländskans *loof* 'trött, utmattad' och det östfrisiska *luf* 'slapp, matt, trött, stilla', »vars grundbetydelse synes vara 'slappt nedhängande'». Han erinrar om byns belägenhet på övre delen av en sluttning ned mot Åsle mosse (jfr T 8DSV). Vid lutande terräng ligger också byn Leaby i Karleby; han finner det möjligt (s. 134 f.) att sammanhålla förleden i dess namn med fornspråkets

lidh 'sida', här med innebörden 'sluttning'.

Söderut gränsar Karleby till Slöta. Namnet på denna socken tolkar Lundahl (s. 202) som 'sluttningarna', i det han etymologiskt sammanhåller *Slöta* med bl.a. verbet *slutta*.

Ett bynamn *Lovene* påträffas också i Kållands-Åsaka socken; fram till 1800-talets mitt tillhörde byn Trässbergs socken. Vid sin behandling av detta *Lovene* erinrar Lundahl i SOSk 8 s. 27 om sin här ovan nämnda tolkning av *Lovene* i Falbygden. Enligt ett förslag framfört av Hugo Jungner – som namnet antyder bördig från Jungs socken – har namnet *Lovene* hämtats till slättbygden vid Lidköping och Vara från Falbygden. Till hans fängslande tankar om vad som föranlett ett sådant namnlån ges kanske möjlighet att återkomma i ett senare meddelande.

Källor och litteratur

Elmevik, Lennart, 2006: Hånger, Hangvar och Hangre. I: Saga och sed.

Lundahl, Ivar, 1950–81: Ortnamnen i Skaraborgs län 1–18. Uppsala (–København). (Skrifter utg. genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. A. Sveriges ortnamn.)

Nyman, Eva, 2000: Nordiska ortnamn på *-und*. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 70. Studier till en svensk ortnamnsatlas 16.)

Strandberg, Svante, 2018: Plurala ortnamn. En forskningsöversikt. I: Plurala ortnamn. Föredrag från ett symposium i Uppsala 6–7 oktober 2016. Utg. av Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Uppsala. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 148.)

Sveriges medeltida personnamn 1–. 1967–. [Numera:] Uppsala.

T = Topografisk karta över Sverige (Terrängkartan).

Med framförställd asterisk anges att en ordform är rekonstruerad.

Svante Strandberg

Sachsisk kyrkoborg i Katzendorf.

Lär känna sachsarna – den gåtfulla tyska befolkningsgruppen i Transsylvanien – och deras fascinerande historia: från tysk och ungersk medeltid till dagens Rumänien.

"En utmärkt bok om en hastigt försvinnande kultur i ett, från svenskt perspektiv, ofta förbisett område av Europa."
– Alexander Gottsen, BTJ

Författare och fotografer:
Ulf Irheden, fil. mag. i historia
Robin Gullbrandsson, byggnadsantikvarie vid Västergötlands museum.

Bokförlaget perenn • www.perenn.com • info@perenn.com

Pelle Räf död

Vår mångårige medarbetare Per-Ola "Pelle" Räf avled den 1 nov, i en ålder av 93 år. Han var född i Norrtälje den 25 nov. 1932. Efter studier i Uppsala kom han att arbeta som bibliotekarie vid f.d. Kungliga Veterinärskolans bibliotek, Karolinska Institutets bibliotek och sedan vid SLU Ultunabiblioteket i Uppsala. 1979 tog han över ansvaret för SLU:s biblioteksfilial i Skara. På denna post förblev han till sin pensionering 1997. Efter pensioneringen ägnade han sig åt forskning i en mångsidig person-och lokalhistorisk anda gärna med veterinär anknytning.

Han kallades även till *Veterinärmedicine doktor Honoris Causa*.

Pelle Räf skrev ofantligt många artiklar där han på ett humoristiskt sätt lyfte fram händelser ur det förflutna, ofta lokalhistoriskt. Som underlag hade han ofta äldre tidningar som han "lusläste" efter uppgifter. På Skara Stifts- och landsbibliotek var har en trogen forskare.

Två rejäla böcker om organister i Skara- och Karlstads stift gavs ut 2002 och 2007 liksom Fårkonsulenter på 1700-talet: biografisk matrikel över eleverna vid Jonas Alströmers Schäferskola på Höjentorp och i Alingsås 1736-64. Denna utkom 2010. Matrikel för Skara Trivial Schola [1749–1809], utgavs i två volymer 2020.

2011 mottog han Västergötlands Fornminnesförenings guldmedalj för "för sin noggranna personhistoriska grundforskning som resulterat i böcker och artiklar om veterinärhistoria, tidiga orglar och organister i Skara och Karlstads stift samt Jonas Alströmers schäferiskola vid Höjentorp" och tilldelades pris från Kungl. Gustav Adolfs Akademien för mångårigt kulturhistoriskt och personhistoriskt författarskap, främst för de båda arbetena om orglar och organister i Skara och Karlstad stift.

Han var även en mycket musikintresserad körmedlem inom Skara pastorat.

Pelle Räf var en trivsam, noggrann och ständigt nyfiken forskare. Frid över hans minne.

Styrelsen

Landshövdingarnas antal blev 38

I och med att Skaraborgs län i januari 1998 upphörde som eget län, och gick upp i Västra Götalandsregionen, så var tiden över för den långa raden av landshövdingar i Skaraborg.

Det hela startade 1634, och bakom reformen låg Axel Oxenstierna. Under senare tid var det Sveriges regering som fattade beslut om tillsättningen, men under flera hundra år var det kungamakten som beslöt.

Nu är det slut med egna hövdingar för oss skaraborgare, så vi får lita till den hövding som tillsätts för hela vår region. Anmärkningsvärt är att under dessa dryga 370 år, så blev aldrig någonsin en kvinna hövding över vårt län. Nu är det försent!

Frilansjournalisten Tony Högsta i Skultorp har nyligen utgett en bok om alla dessa hövdingar. Boken har fått namnet Mäktiga Svenskar - historien om Skaraborgs alla landshövdingar. Rikt illustrerad med foton på de allra flesta. De båda första hövdingarna saknas porträtt av, så då får deras gravstenar, med porträtt av både man och hustru, visa hur de möjligen såg ut. Den förste var Peder Göransson Ulfsparre följd av Carl Siggeson Rosendufva. Begravda i Eggby resp. Skärvs kyrkogårdar i Valle.

Därefter kommer en mera känd herre, krigaren Harald Stake. Han slutade sina dagar på Hönsäter vid Hällekis men var dessförinnan välkänd krigare och även landshövding för Göteborgs och Bohuslän. Som krigare utmärkte han sig för att ha försvarat Bohus fästning mot de anfallande danskarna.

Danskarna skrev en not till Stake. Ge Dig annars belägrar vi fästningen och svälter ut försvararna. Stake svarade: ”Sittande skitande fick jag ditt brev, ju mera jag läste ju mera det drev. Marken vart frusen det fanns intet löv, jag tog ditt brev och tårckad min r-v.” Stake höll ut och klarade situationen.

En av landshövdingarna blev faktiskt avsatt. Det var den olycklige Adam Otto Lagerberg. Han var en mycket förmögen adelsman som gjorde ett flertal fastighetsaffärer, belånade och köpte nya gods. Tills bubblan sprack. Han gjorde konkurs, lånade men försnillade även pengar ur bl a Skara Hospitalskassa. Efter 17 år som landshövding blev han avsatt.

Mot mitten/slutet av 1900-talet kom så Fritiof Domö, Bertil Fallenius, Karl Frithiofson, Lennart Orehag och slutligen Birger Bäckström.

Boken har även ett intressant kapitel om Residenset Marieholm i Mariestad. Den omfattar 280 sidor och är en lättläst och informativ historia om våra landshövdingar. Pris: 279 kronor plus porto.

Sven-Olof Ask

Hemsida: www.tonyhogsta.se
Mejl: hogsta.forlag@gmail.com
Telefon: 076 019 57 46

Västgötsk medeltidsroman

Kim Spolén släppte sin debutroman en sommardag i Varnhem. Under boksläppet bjöds det på plockmat, historiskt skådespel och naturligtvis berättande om hans bok. Hans spänningsroman utspelar sig i historisk miljö, där Kim tar med oss till Skaraborg under medeltiden då pesten härjade.

Romanen börjar med inledningen av det allvarsamma brev som konung Magnus Eriksson skrev hösten 1349. Antagligen skrevs brevet i Västergötland och innehåller riktlinjer och råd för hur pestsmittan ska undvikas. Därefter får man under 21 kapitel och nästan 300 sidor följa huvudpersonen Adrian.

Geografiskt utspelar sig romanen vid Hornborgasjön och norröver till trakterna kring Varnhem och Öglunda. Även de då mäktiga platserna Skara och Axevalla hus besöks. I det medeltida fästet och riksborgen Axevalla hus får Adrian stifta bekantskap med prinsessan Ingeborg Håkansdotter, som har sökt sig dit för att försöka undkomma pesten. Två av hennes söner avled samma år, tagna av digerdöden, som pesten också kallades.

Kapitelnamnen är tvåspråkiga, på svenska och latin. De latinska bokstäverna är tryckta i gotisk stil, vilket ökar den medeltida känslan. Kapitel 1 har som namn det mycket tänkvärda uttrycket Memento mori, Kom ihåg din dödlighet.

Året är 1350 och pesten härjar. Den unge mannen Adrian bor med sina föräldrar på en gård mellan Falköping och Varnhem. Pesten skördar mängder med människoliv, bland andra Adrians båda föräldrar. Då hans släktingar sviker honom väljer han att fly. Adrians utsatthet och kamp för överlevnad skildras starkt. Hans hunger, ofrivilliga ensamhet, oro och religiösa vanföreställningar vägs ibland upp av stark överlevnadsinstinkt, lyckad jakt på mat, trygghet och kärlek. En oväntad koppling i boken är om karaktären Maja, som bygger på en verklig person i Åsle Tå cirka 500 år senare.

Kim är uppvuxen nära Hornborgasjön, ”där gånggrifter och andra fornlämningar ligger lika tätt som husen i Stockholm". Att han har ett historiskt intresse för svensk medeltid märks, romanen igenom. Romanen är skriven i jag-form, vilket ökar närheten till huvudpersonen. Det är en mycket lyckad romandebut, som förhoppningsvis både ökar historieintresset för vår bygd och öppnar upp för fler alster av författaren.

Niklas Krantz

Under frihetens, rättens och ansvarets fana – Bildandet av Folkpartiet och den liberala rörelsen i Sverige och Göteborg 1934

av Pär Gustafsson

Pär Gustafsson, välkänd politiker bland Liberalerna i Göteborg, har till 90-årsdagen av Folkpartiets bildande 1934 skrivit dess historik med betoning på Göteborg och Västsverige. Boken som är en Book on Demand utkom i år med stöd från ”Stiftelsen Karl Staafs fond för frisinnade ändamål”. I förordet beskriver författaren materialet som ligger till grund för boken. Det utgörs till stor del av partinära texter och tidningarna Dagens Nyheter och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning.

Gustafsson börjar med en kortare beskrivning av den liberala rörelsens verksamhet i den svenska riksdagen från 1800-talet och fram till ”Förbudsomröstningen” 1922. Det var Sveriges första folkomröstning då drygt 50 procent av de röstberättigade gick till valurnorna. Av dessa lade något mer än hälften sin röst på att det fortsatt skulle vara tillåtet med försäljning av rusdrycker i Sverige. I konvulsionerna efter omröstningsresultatet splittrades Liberalerna i två partier, de Liberala och de Frisinnade.

Författaren tecknar en samtidsbild av oron i omvärlden med depression, Hitlers ökande makt i Tyskland och Stalins repression mot den egna befolkningen i Sovjetunionen. Även andra staters utveckling mot diktaturer eller till auktoritära regimer beskrivs som skrämmande. En utveckling som fjärmar sig från demokratin och de liberala idealen. På hemmaplan hade de liberala krafterna med C.G. Ekman som ”vågmästare” spelat ut sin roll i och med ”Kreugerkraschen” och 1932 års val.

Efter valet inleddes ett samarbete, ”Kohandeln”, mellan Socialdemokraterna och Bondeförbundet. Det marginaliserade de små liberala partierna och deras inflytande över svensk politik. Detta ledde fram till bildandet av Folkpartiet 1934, ett försök att öka det liberala inflytandet över politiken.

Den senare delen av boken behandlar utvecklingen i Göteborg med omnejd. Staden har av tradition varit känd för att ha en liberal profil med två stora liberala tidningar, Göteborgs-Posten och Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Det fanns även en stark liberal koppling till näringslivets ledande män, som till exempel Björn Prytz, med styrelseposter i SKF, Volvo, Jonsereds fabriker och Hasselblads.

Gustafsson redogör mer detaljerat för sammanslagningen av de två partierna, dess olika underorganisationer och hur dessa till slut enades om att bilda folkpartiet i Göteborg. En nazistisk aktion för att sabotera det hela genomfördes men misslyckades. Vid stadsfullmäktigevalet i Göteborg 1934 blev Folkpartiet tredje största parti med lika många mandat som tidigare Liberalerna haft. I valet som hade ett något lägre valdeltagande än det föregående tappade de största partierna mark. I och med Socialdemokraternas uteslutning av Albin Ström gick stora grupper till ”Sillénkommunisterna” och Högerpartiet tappade mandat till nazisterna som fick två platser i stadsfullmäktige.

Bildandet av Folkpartiet hade föregåtts av ett upprop i den liberala pressen för sammanslagningen av de två liberala partierna. De mer bekanta politikerna från Västsverige som skrivit under uppropet presenteras i korta stycken liksom de lokala partiorganisationerna som bildades i Västsverige. Boken avslutas med författarens framtidstankar.

Styrkan med boken är att den ger en detaljerad beskrivning av framväxten av ett nytt parti i Göteborg och i regionen. Den ger också en presentation av dåtidens liberala politiker i Västsverige som var en del av partibildandet. Det man kan vända sig mot i boken är den oklarhet som finns när det gäller att beskriva och referera materialet. I inledningen presenteras det som skall användas för att skapa texten. När det sedan kommer till fotnoterna kan det ibland vara svårt att veta vad dessa noter står för eftersom de i många fall inte finns bland källorna. Det som ytterligare rör till det är att författaren inte tycks kunna skilja på litteratur och källor. Man kan också fråga sig varför man inte utnyttjat material ur Göteborgs-Posten? Det hade varit intressant att ställa de båda liberala tidningarna mot varandra.

Ulf Lycke

Välkomna till Orgeldag i Varnhems klosterkyrka

Lördagen den 14 februari 2026 kl. 10-13
Samling från 9.30 – musik
10.00 Presentation av orgelarbetet. Var är vi nu och vad är kvar att göra?
10.30 Musik: Valle Blockflöjter.
10.45 Orgelforskaren Dag Edholm berättar om Jonas Rudberus som byggde De la Gardies orgel i Varnhems kyrka.
11.45 Paus. Möjlighet att samtala med hantverkarna, se på arbetena och fika
12.15 Orgelmusik

Ta gärna med vänner och bekanta
Kaffe, thé och dricka och lite tilltugg finns tillgängliga under dagen.

Swensk Ordabok 300 år

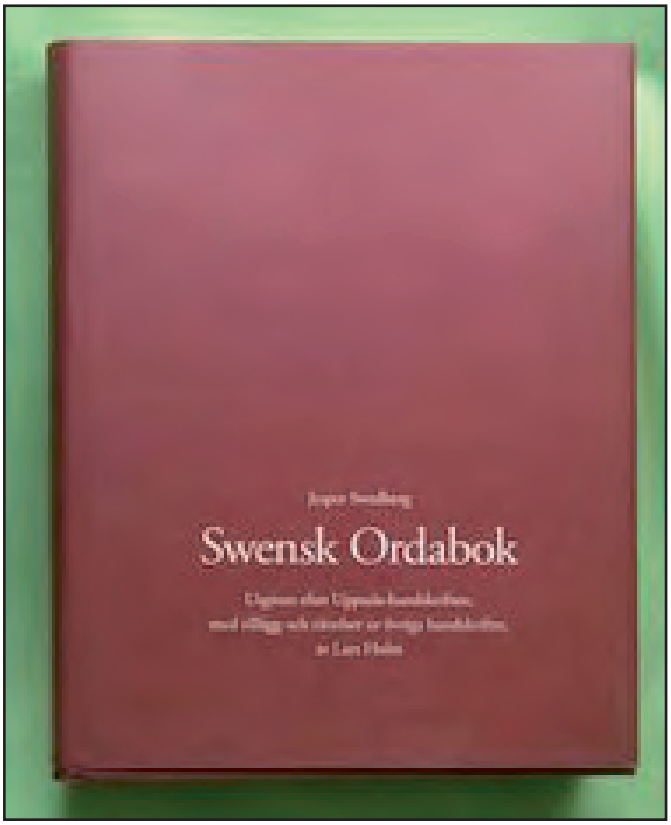

År 2009 utgavs genom Stiftelsen Skaramissalet, Jesper Swedbergs stora verk *Swensk Ordabok*. Det hade då legat ”på väntan” sedan ca 1725. Vetenskaplig redaktör och utgivare var fil.dr. Lars Holm, Lund. Han var en stor kännare av biskop Swedbergs skrifter och framförallt hans *Swensk Ordabok*. Redan när han 1955 påbörjade sina studier i Lund i ämnena tyska och nordiska språk skrev han en uppsats om Swedbergs Ordabok.

Studier av Ordaboken

Lars Holm var i grunden gymnasielärare i svenska och tyska. 1972-1977 studerade han i Uppsala. Han påbörjade doktorandstudier i nordiska språk för Gun Widmark. Han var en av de första som disputerade på en avhandling som bestod av flera digra uppsatser 1986. En av de viktigaste av dessa var *Jesper Swedberg´s Swensk Ordabok. Background and Origin*, Uppsala 1986.

Äntligen kommer Ordaboken ut

2009 var så drömmen uppfylld för Lars Holm då *Swensk Ordabok* låg klar. Det hade under många år varit ett stort motstånd bland några lärde hur utgåvan skulle se ut. Holm var till sist beredd att ge upp. Vi kom att mötas i samband med utgivandet av en antologi över Swedberg och han berättade om sina problem med utgivningen. Mitt svar var: ”Vi ger ut den precis på det sätt du vill. Bry dig inte om ekonomin eller det tekniska. Det ordnar sig.” Så blev det också. Ett stort antal stiftelser och fonder ställde upp ekonomiskt. För utgåvan blev Holm honorerad av Kungliga Gustav Adolfs Akademien. Han avled den 24 januari 2024 i en ålder av 89 år.

Utgåvan är tryckt efter Uppsala-handskriften, med tillägg och rättelser ur övriga handskrifter av Lars Holm.

Swedberg tryckte böcker i Skara

Under sina 33 år som biskop i Skara gav Swedberg (1653-1735) ut ett trettiotal böcker i olika ämnen. Han hade själv startat boktryckeriet 1707. Till och med en Bibel trycktes 1727-28 som innehöll den nya stavningen. Den kunde därför inte saluföras i Sverige utan blev tillsammans med hans år 1694 utgivna och

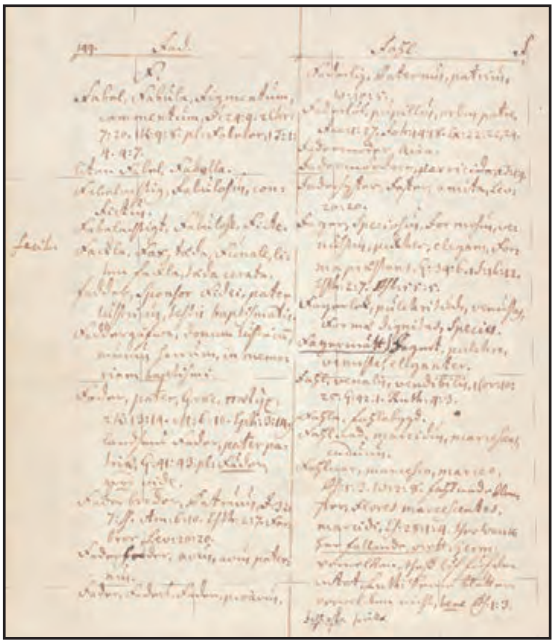

Swedbergs handskrift över bokstaven F

refuserade psalmbok överförda till svenskkolonin Norra Amerika där Swedberg också var biskop. Denna koloni beskrivs av Swedberg i *America illuminata* som han utgav 1732, tre år före sin död och som är en återblick på hans tid som ”Amerikas biskop” och de svenska församlingarna kring Delawere.

Swedberg levnadsbeskrivning

Sitt skrivande berör biskopen i sin *Lewernes Beskrifning* som är slutförd 1712 i april månad. Han berättat här om sitt och ett av sina barns namn:

> Then yngste sonen kallas Jesper endast therföre, att han på samma dag och stund i åhret föddes. Tå jag åhr 1753. 28. Aug. wardt född hit til werlden. Är namnet Jesper af …. *Scribet*, så hafwer och gagnet folgdt namnet. Jag tror knapt någon här i Swerige hafwer skrifwit så mykit som jag; at icke tijo lass äro så goda, som kunna föra allt thet jag hafwer skrifwit, och med min bekostnad på trycket utgå låtit, och än mykit otryckt ligger, nästa så mykit. Och min son Jesper af samma sinne; han skrifwer också gerna mykit.

Ordaboken ”moste tryckias”

Även om Swedberg hann med många böcker, både att skriva och utge, fanns det ändå mot slutet av hans liv sådana som var otryckta. Bland dem den bok som han hade ägnat en stor del av sitt liv åt, nämligen *Swensk Ordabok*. Sist i sin *Lefwernes beskrifning* tillfogar han [*Böcker] Som ännu otryckta äro, såsom […] min Swenska Ordabok, moste tryckias.*

Swensk Ordabok som Swedberg ansågs ”moste tryckias” låg färdig 1725 men kom inte av olika anledningar – inte minst motstånd i Kanslikollegiet – att kunna tryckas och ges ut. Att kunna sammanställa denna bok är en otrolig bedrift. 1712 hade stora delar av Swedbergs manuskript brunnit upp vid den förödande branden på biskopsgården Brunsbo och han fick starta om på nytt. Om *Ordaboken* fanns i kopia vet man inte men man kanske ändå kan ana det.

Ordaboken försöker samla det svenska språket

Swedbergs *Ordabok* var det första försöket att samla det svenska språket i en bok. Swedbergs Ordabok är den första någorlunda fullständiga förteckningen över svenskans ordförråd, uppställt alfabetiskt och efter tidens sed förklarat på latin.

1695 hade en för Sverige gemensam Psalmbok tillkommit, 1703 så även Carl XII:s Bibel. På så sätt hade riket fått de böcker som kunde skapa kyrklig enhet vilket var en viktig princip under stormaktstiden. Till detta ville Swedbergs bringa reda i det svenska språket. 1712 skrev Swedbergs företrädare som biskop i Skara, Haqvin Spegel (1645-1714) *Glossarium-Sveo-Gothicum Eller Svensk-Ordabook* som var ett tidigt ortografiskt verk – men ej så komplett som Swedbergs.

För svenska språkets närmare bestämning i ortografiskt och syntaktiskt hänseende var Swedberg liksom i allt annat outtröttligt verksam. För detta ändamål studerade han under en lång tid våra gamla språkminnen, och frukten av denna forskning frambar han i sin *Schibboleth. Swenska språkets rycht och richtighet* 1716. Han har även utarbetat *Grammatica svecana* 1722. I *Swensk Ordabok* ”redovisar han hela den svenska ordskatten, högt och lågt, fackspråk och alldagspråk, så fullständigt han förmådde”.

Jesper Swedberg ligger begravd i Varnhems klosterkyrka. I vår nuvarande psalmbok finns 16 psalmer av Swedberg med. Den mest kända är kanske (?) *Herre signe du och råde* (psalm 77).

Johnny Hagberg

Välkommen att köpa *Ordaboken* som slutligen trycktes 2009. Pris 200 kronor + frakt.

Göteborgs bokbinderiförening

Göteborgs bokbinderiförening (GBF) bildades i december 2022 som en konsekvens av att ABF beslutade att lägga ner sitt bokbinderi och den kursverksamhet som bedrivits där sedan mer än 30 år. GBF är en ideell förening som har till syfte att stimulera intresset för och underlätta utövandet av bokbinderihantverket. I föreningens målsättning ingår även att sprida intresset och kunskapen om bokhistoria och bokhantverk. Föreningen har idag ca 50 medlemmar. På Drivhusgatan 19 C i Almedal i Göteborg (ca 5 min. gångväg från Almedals spårvagnshållplats) har vi en fullt utrustad bokbinderiverkstad. Du kan bli medlem i föreningen för 200 kr per år (inbetalas på Bankgiro: 238-0632). Som medlem kan du i bokbinderiet arbeta på egen hand med egna projekt eller delta i kurser, workshops (i dessa fall tillkommer särskild avgift) och föreläsningar (vanligen avgiftsfria). Flera av våra aktiviteter är också öppna för intresserad allmänhet.

Kontakt
e-mail: goteborgsbokbinderiforening@gmail.com
Hemsida: https://gbgbokbinderiforening.se

FLOBY ANTIKVARIAT
Öppet : söndagar 13-19 (hela året)
Tfn 0515 40940, 40773

Email-adresser önskas!

Vår förenings medlemsregister består av namn, adress och postadress.
Dessutom har vi något hundratal emailadresser.
Styrelsen har diskuterat frågan, och kommit fram till att det är önskvärt att ha så många emailadresser som möjligt.

Vi lovar att:
Inte lämna ut adresserna till tredje part.
Vidare att inte sända mail som gör att andra medlemmar kan se mailadresser.

Givetvis är det frivilligt att lämna uppgiften om Din mailadress.
Du som vet att vi redan har Din adress behöver givetvis inte meddela oss densamma.

Adress kan insändas till: soask54@gmail.com

Kalle Anka & C:o i Västergötland

Okänt för många, i alla fall vuxna, är kanske att serietidningen Kalle Anka & C:o i några nummer tar upp besök i några västgötska städer.

I september år 2019 gavs ett nummer ut där man får ta del av när bland andra Joakim von Anka, Kalle Anka och Magica de Hex besöker Göteborg. De härjar runt i Göteborg och exempel på besöksmål som passerar revy är Bokmässan, Poseidon, Skansen Kronan och Feskekörka.

Nyligen var det dags igen. Dubbelnumret 43–44 2025 heter Kalle Anka & C:o i Götene. Tidningens främre omslagsbild visar Kalle vid en skylt med texten ”TOMTER TILL SALU, 1 KR”. Under år 2024 blev det en internationell nyhet när Götene kommun sålde tomter för en krona kvadratmetern. Nyheten nådde även fram till Ankeborg, vilket resulterade i att Kalle flyttade med Knattarna till Götene. De låga tomtpriserna fick naturligtvis Joakim von Anka på investeringshumör.

I serien besöks platser som Lasse i bergets grotta, skeppet Sigrid Storråda och en gammal gravplats. Som vanligt när Kalle är i farten blir det trubbel.

Det finns även en karta över bygden. På äkta Kalle-manér blir Lundsbrunn Läskeblaskbrunn, Husaby blir Busaby, Västerplana blir Vattenplana osv. I kartans utkant är det några röda pilar som pekar åt Skabara (Skara), Falkköping (Falköping), Ankköping (Lidköping) och Måsestad (Mariestad), så även andra delar av Skaraborg uppmärksammas.

I lokalpress i Skaraborg har serietidningen uppmärksammats och alla grundskoleelever i Götene kommun har fått varsitt exemplar av tidningen.

I Centrumhuset i Götene bedrivs många verksamheter. En höstdag i slutet av oktober var jag där, och anslagstavlan med plakat som visar utbudet av kulturevenemang bestod av 16 affischer varav nästan hälften berörde Kalle Anka och Götene. Det erbjöds kvacksamtal, sagoläsning, bio och kurs i serietecknande.

Götene kommun lär gnugga händerna över uppmärksamheten. En uppmärksamhet som inte bör underskattas.

Niklas Krantz

Edna Cers - en unik konstnär

Edna Cers från Sörbo i Lundsbrunn vid Kinnekulle är en unik konstnär som har ett brett skapande bakom sig och där hennes batikarbeten är ledande i norra Europa. Nu kommer boken där vi får följa henne över världen till ateljén och sitt galleri i naturen i Sörbo.

Edna är född i Hongkong 1934 men kom till Vancouver i Canada där hon växte upp och gick fyra år i konstskola. Utbildningen fortsatte hos Endre Nemes på Valands konstskola i Göteborg. Förutom batik har Edna arbetat med stenhuggeri, bronsgjutning, grafik, måleri, teckning, bokillustrationer m.m. I boken får vi en inblick i Ednas omfattande och breda skapande.

Edna har rest över världen och hämtat inspiration. Hon har bott i flera länder innan hon hamnade i sitt paradis i Sörbo där hon fortfarande bor och verkar. Konstnärer kring Kinnekulle var under många år ett känt begrepp och Edna var där en betydelsefull del av gemenskapen.

När Edna rest har det alltid varit med skissblocket i handen. Det finns oändligt med reseskisser som kan ligga till grund för nya konstverk.

Att arbeta med batikbilder kräver ett noggrant och systematiskt arbete.

Hennes underlag till batik är collage i olika former vilka i sig är unika konstverk och presenteras i boken. Edna har arbetat med Skara Gelbgjuteri, Råbäcks stenhuggeri, Carraramm när hon skapat sina verk. Förutom en mängd utställningar är hon representerad i många landsting och även i Statens konstråd. I boken får vi följa henne på de olika platserna.

Boken om Edna Cers som kommer i slutet av november 2025 är omfattande och berättande, med hela 192 sidor i stort format. Boken har skrivits och producerats av Ingvor Ljung i Vinköl och Anders Björklund i Orsa. De har tillsammans producerat en mängd utställningar och skrivit flera böcker.

Ingvor Ljung

Dagbok från Italien 1881 – 83

Dagbok från Italien skrevs och illustrerades med teckningar av systrarna Ellen och Regina Kylberg. De var två av de fjorton barnen till Lars Wilhelm och Maria Kylberg på Såtenäs. Alla syskonen var konstnärligt begåvade, ett arv från båda föräldrarna, och den begåvningen har gått i arv till efterkommande generationer i familjen. Den mest kände av dessa är Ellen och Reginas brorson Carl Kylberg.

Regina Kylberg gifte sig med kyrkoherden och prosten Karl Josef Bobeck i Tun och originalet till dagboken ägs av Tuns församling.

Dagboken gavs ut 1981 av Bokförlaget Cikada AB med ekonomiskt stöd av flera institutioner. Redaktör, Gabriel Hallbeck. Den handskrivna texten har renskrivits av Birgit Hellwig.

Den tryckta dagboken inleds med fyra uppsatser. Hilding Lillieroth skriver om konstnärssläkten Kylberg och Sven Axel Hallbeck skriver om Regina Kylberg som konstnär. Kvinnliga konstnärers situation under 1800-talet behandlas av Görel Cavalli – Björkman och till sist skriver Bo Grandien under rubriken Sagosoppa i 1800-talets Rom vilket handlar om Rom och de två systrarnas liv där.

Dagboken, som började skrivas då systrarna varit i Rom ett år, är skriven för att läsas av syskonen. I dagboken skildras det dagliga livet i Rom för Ellen och Regina. Vi får veta hur de bor, vad de äter, vilka människor de träffar och vilka besök de gör i Roms kyrkor och utflykter de gör till andra platser, till exempel Capri och Peruggia. I Rom fanns vid den här tiden en skandinavisk förening, där författaren Henrik Ibsen intog en central, för att inte säga dominerande, roll. Systrarna, som är trogna besökare där, får ofta höra vad de norska medlemmarna tycker om unionen med Sverige. Vad jag minns särskilt från min första läsning av dagboken är hur kallt de hade i sin lägenhet om vintern. Den 6 februari skriver de: ”Vi ha nu 10 grader i vårt sofrum när det var kallare gick graderna ner till 7 a 6 +.” Tiden i Rom bjöd både på förtretligheter och glädjeämnen, bland de senare inte minst värmen om sommaren och de många skönhetsupplevelserna. Orsaken till vistelsen i Rom är konststudier. Det blir Regina, den konstnärligt mest begåvade systern, som går på lektionerna för att sedan undervisa sin syster hemma i lägenheten. Båda har skrivit i dagboken medan det ska vara Regina som illustrerat den.

Ellen hette egentligen Gabriella Amanda och kallas författare och konstnär. Hon sysslade med konstbroderi och dog i Skara vid 84 års ålder. Regina, som var yngst av de 14 syskonen, gifte sig med änkemannen Bobeck. Hon fick inga barn men blev en mycket uppskattad prostinna som ofta målade av församlingsmedlemmar. En förnämlig samling akvareller av henne hänger i ett sammanträdesrum i Västergötlands museum i Skara. Museet äger ca 100 målningar av henne. Lika många ägs av Tuns församling genom testamente av en styvdotter. Regina blev 70 år gammal.

Den tryckta boken avslutas med biografiska uppgifter om familjen Kylberg från Såtenäs. Av de fyra systrarna som uppnådde vuxen ålder var det bara Regina som gifte sig och det gjorde hon då föräldrarna gått bort. Fadern ”skrämde bort” eventuella friare! Två av sönerna förblev ogifta, fem av dem gifte in sig i adliga släkter vilket visar vilken status familjen Kylberg hade.

Björn Sjöstedt

Personnamn på västgötska runmonument 8.

Namnet ku på stenen vid Tängs gamla kyrka (Vg 109)

Det korsprydda och 230 cm höga runmonumentet på ödekyrkogården vid Tängs gamla kyrka i Grästorps kommun har tidigare legat som tröskelsten i den gamla kyrkan och inskriften har därigenom blivit mycket svårläst på grund av förslitning. De två första runorna som detta bidrag ska handla om är dock ”relativt tydliga” enligt Elisabeth Svärdström i Västergötlands runinskrifter och hennes läsning, tydning och översättning av hela inskriften lyder (s. 179):

ku · sẹti · . . . k . . hl - faþu si . . . - - . . . ṣkil i . . .
Gy sætti . . . , faður si[*nn . . . Æ*]*skell*(?) *hi*[*ogg*](?).
”Gy satte (denna sten efter . . .), sin fader . . . Eskil(?) högg(?) (runorna.”

Inte mycket är säkert i denna runristning på grund av slitaget och skadorna på stenen. Om den är signerad är tveksamt, och den föregivna ristaren kan i stället ha hetat exempelvis *Hrosskel* som förekommer i fornvästnordiska. Men stenresarens namn verkar i alla fall vara hyfsat tillförlitligt, åtminstone vad gäller skriftbilden. Däremot är tolkningen mindre övertygande.
Svärdström skriver (s. 180): ”Om mansnamnet *Gy*(*i*) se U 79.”

Hänvisningen gäller en artikel om den uppländska runstenen från Skesta i Spånga socken som inleds · **ky : auk : suain : þaiʀ : raitu : stain**, vilket Elias Wessén i Upplands runinskrifter (s. 107) tolkar och översätter som *Gyi ok Svæinn* þæiʀ *ræistu stæin* ”Gy och Sven de reste stenen ...”. Om det inledande namnet skriver han bara (s. 108): ”Mansnamnet *Gy* eller *Gyi* förekommer i några inskrifter från sydöstra Uppland”.

Närmare Tängstenens belägg ligger dock en annan uppländsk runsten (U 166) från Östra Ryds kyrka i Österåkers kommun där stenresaren heter just **ku**. Nu kan **u**-runan stå också för *y* men **ku** och **ky** måste ju inte representera samma namn. *Gy*(*i*) är nämligen väldigt svårt att komma till rätta med. Enligt Lena Peterson (2005 s. 105) ska det på något sätt vara relaterat till kvinnonamnen *Gyriðr* eller *Gyða*. Men om man läser runföljden **ku** som den står på runstenarna från Täng och Östra Ryd ligger en annan förklaring närmare till hands, nämligen att det rör sig om ett ursprungligt binamn, nämligen *Ko*.

Att såväl kossor som ordet *ko* är feminina är inget hinder för att män ska uppkallas efter dem. Den fornvästnordiska motsvarigheten bars exempelvis av en man som kallades *Símun kú* (Lind 1905–1915 sp. 230). Även i Västergötland förekommer den västliga uttalsformen *ku* sällsynt men dock i det till Åse gränsande Väne härad (Götlind s. 181). Så om Tängstenens resare har kallats *Ko* eller *Ku* är något osäkert men eftersom det förra hade kunnat skrivas **ko** föredrar jag det senare.

Som jag nämnde i mitt förra bidrag i serien (Williams s. 23) är feminina djurbeteckningar inte ovanliga bland fornnordiska mansnamn, inklusive sådana som har att göra med kor. Förutom norsk-isländskans binamn *Kussa, Kýr* och *Skirja* som alla betyder ’ko’ har vi även under svensk medeltid ett binamn *Ko* (SMPs). I forndanska finns också *Ko* belagt enligt Danmarks gamle Personnavne som redan var inne på samma tolkningslinje för det runsvenska namnet som den jag nu följer; där står det ”S[am]m[en]l[igne] runesv[ensk] *ku*, *kui* ”(sp. 775). På uppländska runstenar finns mansnamnen *Kalfʀ* ’kalv’ och *Kvigʀ* ’ungstut’ som dock är maskulina (Peterson 2007 s. 145, 153).

Tängstenen skulle med ovanstående tolkning inledas med att *Ku sætti*... ’Ko satte...’ stenen efter sin fader. Vilken egenskap som ledde till att Ko ursprungligen fick sitt namn vet vi inte. Kanske var han kobent eller lugn som en ko eller så hade han koliknande ögon som norrmannen Sigurd med binamnet *Kýrauga* eller en speciell kroppsdel som islänningen Ásgrimr med binamnet *Baulufótr* ’kofot’ (Lind 1920–1921 sp. 230 f.; 17). Att kor spelade en roll vid namngivning framgår också av att gudinnans Frejas tjänstekvinna benämndes *Beyla* som nog utgår från *baula*, svenskans *böla* (Magnússon s. 53). I fornisländska finns även namnet *Beli* som har med det svenska dialektordet *bälja* att göra och betecknar nötkreaturs läten (Lind 1905–1915 sp. 118). Västgöten Ko kan självklart också ha uppkallats efter exempelvis en äldre släktning, men då måste denne i sin tur ha namngetts av någon särskild, ko-relaterad anledning.

Litteratur

Danmarks gamle Personnavne 1. Fornavne. Udg. af Gunnar Knudsen, Marius Kristensen och Richard Hornby. 1936–1948. København.
Götlind, Johan, 1941: Västergötlands folkmål 1 A. (Acta academiae regiae Gustavi Adolphi 6:1.) Uppsala.
Lind, E. H., 1905–1915: Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden. Uppsala & Leipzig.
- 1920–1921: Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Uppsala.
Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: Íslensk orðsifjabók. 3 prentun. [Reykjavík].
Peterson, Lena, 2005: Det runsvenska mansnamnet *Gȳi* och ortnamnet *Kista*. I: Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift, s. 105–107.
– 2007: Nordiskt runnamnslexikon. 5 rev. uppl. Uppsala.
SMPs = Sveriges medeltida personnamn, samlingar, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

Västergötlands runinskrifter. Utg. av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–1970. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.) S. 179–80.
Upplands runinskrifter 1. Utg. av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1940–1970. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6.) S. 107–08.
Williams, Henrik, 2025: Personnamn på västgötska runmonument 7. Namnet **takh** på stenen vid Töfta (Vg 113). I: Föreningen för Västgötalitteratur. Meddelande 3, s. 22–23.

Henrik Williams

Exlibris för Gustaf Neander

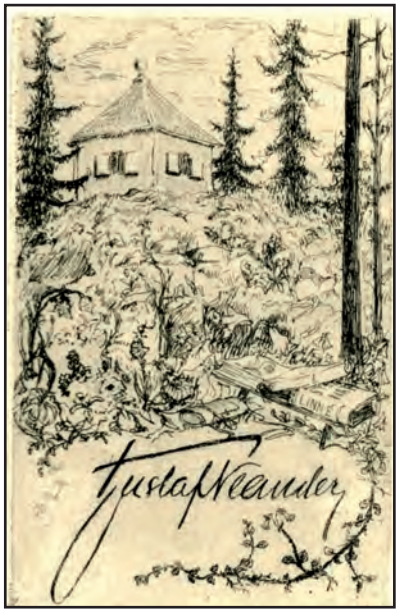

Gustaf Neander var född i Finnerödja 1874. Föräldrar var Jakob och Christina Neander. Fadern var folkskollärare. Efter studier i Uppsala och olika tjänster blev han tuberkulosläkare 1907 och kom därefter att ägna hela sin yrkesverksamma tid åt denna sjukdom framförallt med tjänstgöring i Norrland.

1918-1937 var han sekreterare i Svenska tuberkulosläkarföreningen och därefter ordförande.

Neander var ledamot av styrelsen för Sv. Linnésällskapet från 1930. Han utsågs till Med. hedersdoktor vid Uppsala universitet 1927 och Hedersledamot i Sv. Läkaresällskapet 1940.

En biografi återfinns i Riksarkivets handlingar ur vilken här följer ett utdrag:

> ”N var rikt och mångsidigt utrustad. Han hade en litterär talang, skrev vers som gymnasist och debuterade 1899 som skald i Strix under pseudonymen Lewi Athanasius. Han skrev om lungsotens historia och om Linné och författade många vidsynta och varmhjärtade minnesteckningar. Hans stil var enkel, klar och vårdad. Redigeringen av Nationalföreningens kvartalsskrift gjordes med finess och mänsklighet. Under ett besök i Finnerödja i början av 1920-talet greps N av lidelse för sin hemtrakt. Hans förfäder hade varit bönder där under de trehundra år han kunde blicka bakåt i tiden. Han samlade ett stort arkiv fennorodiana som var tänkt att ligga till grund för en bred historik. Denna fick han dock aldrig själv fullborda men materialet användes för den sockenbeskrivning som vänner gav ut 1944 och som anses vara en av vårt lands yppersta hembygdsböcker [Finnerödjaboken, red. anm.]. I den ingår fyra av N skrivna kapitel. Levande framträder där N:s djupa känsla för naturen och hans glädje över att leva på fädernas mark. Med ömhet skildrar han olika människor han mött i sin ungdom. Botaniken var sedan skolåren ett annat starkt intresse och han gav ut en vetenskaplig flora över Finnerödja. Hans torp, Lilla Ramsnäs, låg vackert i en vidsträckt och väl ansad löväng. N samlade också fornfynd och föremål från hantverkstiden, såg till att gamla byggnader underhölls och att värdefull natur och växtlighet skyddades.”

Neanders exlibris är en etsning utförd av den österrikiske konstnären och läkaren Eugén Milch 1920. Motivet är bland annat Linnés museibyggnad vid Hammarby, ett putsat stenhus som består av ett enda rum. Linné lät uppföra det 1769 för att, likt ett museum, förvara sina samlingar av tiotusentals växter, djur och mineraler. Anledningen sägs vara att han ville skapa ett säkert förvar, skyddat från eventuella eldsvådor och översvämningar. I och i omgivningen av det lilla huset, som Linné kallade «mitt palats under himlen», undervisade han också sina studenter.

Johnny Hagberg

Curt Tubin var under många år en trogen besökare vid Föreningen för Västgötalitteraturs bokauktioner. Många dråpliga kommentarer fälldes i lokalen och Curt Tubin var aldrig svaret skyldigt när någon bok gick honom förbi. Han var född 1917 och avled 2002. Hans stora boksamling har försålts genom föreningens auktioner. Nu presenteras en del av Curts intressanta liv i bokform.

Det var Förbundet Tankelänken som tillsammans med Erik Tubin valde att publicera artiklar Curt Tubin skrivit i tidningen Västgötajul mellan åren 1957 – 1999. Denna tidning låg honom varmt om hjärtat och han var under många år styrelseledamot och distributör.

Som inledningen till artiklarna bifogas den intressanta beskrivning och minnesteckning som dåvarande styrelseledamoten, Karl-Erik Eklann (1921-2013), skrev i Västgötajul 2003, året efter Curt Tubins död.

I möjligaste mån har ingen redigering eller förändring av artiklarnas innehåll skett. Det är av stort värde att skrivarens egna ord och uttryck återges så nära ursprunget som möjligt. Enstaka stavfel har rättats och mindre korrigeringar i texterna har utförts. Även bildmaterialet är från de ursprungliga artiklarna i Västgötajul vilket innebär att bildkvalitén inte är den bästa.

Curt Tubin var en intresserad och kunnig person. Hans samlarvurm gav honom stor kunskap och erfarenheter som han gärna delade med sig av. Han var en god berättare. Naturen och fågellivet präglade honom starkt. Så kan innehållet i dessa hans artiklar under 42 år ge oss en bild av honom.

Boken omfattar 220 s. Pris 150 kr.

Carl von Linnés 'Om Diæten' och manuskripten i Mariestad

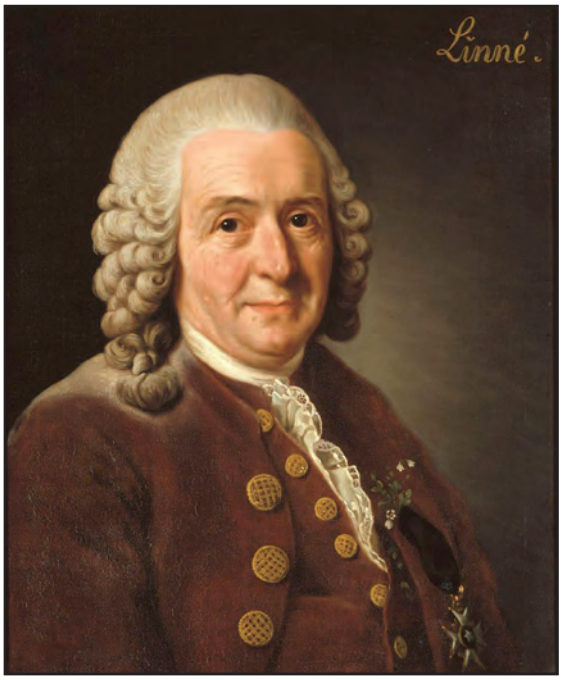

Dietetiken, läran om människans kosthållning och bevarande av hälsan, är ett centralt tema i botanisten och medicinaren Carl von Linnés verksamhet som lärare och vetenskapsman. Hur man skapar ett hälsosamt liv? Vad vi ska äta, motion, sjukdomslära, medicin och växter. Åldrandet och livets stadier. I förhållande till naturen, moral. Rusdrycker, rökning, kaffe, te, choklad. Föreläsningar över dietetiken. Samerna som livsideal. Linné själv led av giktbesvär, kurerades med smultron. Att vi mår bra av vegetarisk föda. Köttätande efter syndafloden.

Linnés tankar finns bevarade i föreläsningsanteckningar. Han höll en rad serier över detta ämne under en lång period. Några föreläsningsanteckningar har tidigare publicerats (Lindfors 1907; Uggla 1958). Dietetiska teman finns också i ett antal dissertationer för vilka Linné stod som preses, och som enligt tidens sed också författade. Som till exempel om åldrandet, om rusdrycker och lyxprodukter som kaffe och te etc.

Den transkriberade handskriften ger ny belysning och kunskap om Linnés dietetiska rön. Här kan vi läsa uppgifter och rön som inte tas upp på annat håll. Det är nämligen en unik handskrift på flera sätt. Föreläsningsanteckningar från Linnés undervisning har visserligen tidigare utgivits, samt ett antal dissertationer som berör dietetiken publicerades redan under Linnés livstid, men den föreliggande handskriften skiljer sig väsentligt från dem alla både till innehåll och i textmässigt hänseende. Dess tillkomsthistoria är unik, sammanställd av fältskären Friedrich Weise under hans resa till Kanton 1753–1754 med Ostindiska kompaniets skepp Götha Lejon. Dess proveniens kan dessutom knytas till Västergötland och Mariestad, genom dess senare ägare Ludvig Löfvenskiöld som testamenterade handskriften till Mariestads allmänna läroverk 1881.

I den här utgåvan kan vi bekanta oss med Linnés rön om hälsan, nästan känna hur det var att sitta på en hård träbänk i Uppsala någon gång i slutet på 1740-talet och lyssna på den store Linné, höra hans röst, anekdotiska berättelser och medicinska förklaringar. Eller som Weise, sitta under långtråkiga dagar i stiltjen i den tropiska hettan, när den stora oceanen låg spegelblank och seglen halade. Man kan också föreställa sig hur Löfvenskiöld tog fram handskriften ur sitt bibliotek när kvällsmörkret lägrade sig utanför fönstret, eller hur en läroverkspojke hittade den dammiga handskriften i Mariestads läroverks bibliotek.

I denna utgåva finner vi hela handskriften transkriberad av universitetsbibliotekarien, docent Per Stobaeus, kompletterad med uppsatser som ger en bakgrund och sätter texten i sitt sammanhang, om handskriftens tillkomst och proveniens, hur den ger vägar ut, till lärosalar i Uppsala och till ett skepp som seglade över oceanen till Kanton. Till slut handlar handskriften om hur vi ska leva våra liv, vad som utgör ett hälsosamt och gott liv.

David Dunér

Boken ges ut av Föreningen för Västgötalitteratur våren 2026. Medlemmar har möjlighet till förköp för **150 kr*** (ordinarie pris **200 kr**) fram till och med *februari*. Du kan redan nu förboka ett exemplar i samband med årsavgiftsavin. Boken omfattar 200 sidor och trycks i 450 exemplar.

* Plus porto 40 kr eller avhämtas på vårens bokauktion i Stora Levene 18 april eller på annat sätt. Hör av dig till skattmästaren.

Hembygdsforskning i Husaby

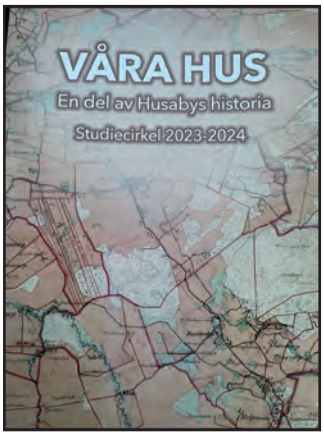

Husabybygden vid Kinnekulles sydsluttning är en känd historisk plats.

Där finns intressanta sevärdheter såsom Västergötlands största hällristningsområde, Lasse i bergets grotta och Husaby kyrka som har det där extra. Mycket annat har nog kommit i skymundan men för några år sedan startade Husaby Hembygdsförening studiecirkeln «Vem har bott där du bor?»

Man började verkligen på gräsrotsnivå då man delade ut flygblad om projektet i bygdens postlådor.

Man tog även del av grannsocknen Kinne-Klevas erfarenheter i ett snarlikt projekt.

Syftet med studiecirkeln var att få ökad kunskap om områdets fastigheter, men också om hur livet var i bygden. Man har lagt mest krut på tiden från 1700-talets mitt och framåt. Genom klassisk hembygdsforskning med genomgång av litteratur, tidningsurklipp, fotoalbum, kartor, samtal och fältundersökningar har de fått fram mycket. Så mycket så de valde att i år ge ut skriften «Våra hus. En del av Husabys historia. Studiecirkel 2023–2024.»

Mycket av det som har framkommit visar att området är en rik jordbruksbygd och har så varit under århundraden.

Gynnsam jordmån i kombination med söderläge bäddar för detta. Utöver det naturligtvis många andra verksamheter såsom handlare, sömmerskor, soldater, skomakare, kvarnar och mjölnare. Virke och timmer verkar ha hämtats från en kronopark öster om Kinnekulle.

Forskningsresultaten om gårdar och fastigheter upptar ungefär halva skriften. Flera av texterna är skrivna av fastighetsägarna själva.

Kartmaterialet i skriften gör att man även som utsocknes kan förstå bebyggelsens geografiska placeringar.

Några av husen är delvis tillgängliga när det öppnas upp för kulturverksamheter, så passa på när tillfälle ges.

Förhoppningsvis kan skriften inspirera andra, både privatpersoner och hembygdsföreningar, att dokumentera sin bygds historia.

Skriften är på 60 sidor och kan köpas hos hembygdsföreningen.

Niklas Krantz

Långedrag – En skärgård i staden av Britt Trude Petersen

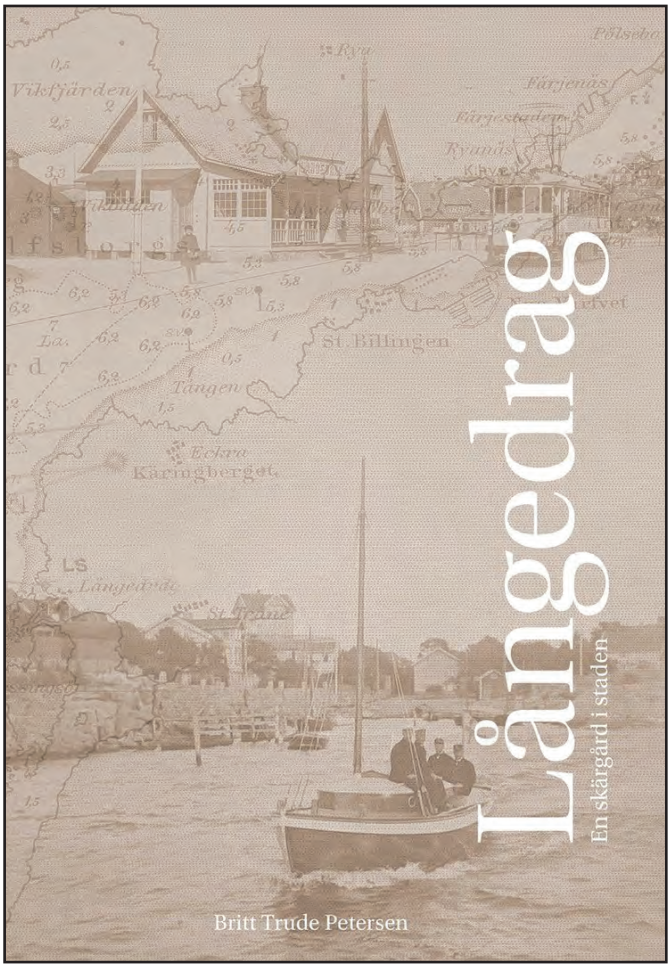

Under innevarande år har det skrivits flera böcker om olika stadsdelar i Göteborg. En av dessa är Britt Trude Petersens historik om Långedrag. Hon beskriver det hon kallar byn från 1700-talet till idag.

En av styrkorna med skriften är att författaren genomgående beskriver befolkningens storlek och de boendes yrken, och att man även får följa byns bebyggelseutveckling. Britt Trude Petersen tecknar här en bild av de olika husens framväxt samt befolkningsfördelningen och dess förändring. Även den politiska och ekonomiska indelningen behandlas. Långedrag har utvecklats från en by i skärgården till inkorporeringen då man blev en stadsdel i Göteborgs stad. Såväl byggnader som släkter kan följas genom historien. Mot detta ställer hon den allmänna utvecklingen i Europa samt Göteborgs historiska utveckling och ser hur dessa har påverkat Långedrag.

Författaren bygger framställningen på lagfarter, mantalslängder och kartor. En lång rad intervjuer samt andra källor och litteratur ligger också till grund för boken. Det är en vacker bok illustrerad med en mängd kartor och äldre fotografier. Skriften är indelad i åtta kapitel plus en epilog som har getts namnet ”Från sillsalteri till segling och solnedgång”. Den första tidsepoken från slutet av 1700-talet, då Långedrags befolkning bestod av fiskare och personer med anknytning till sillberedning i form av insaltning och tranframställning, sträcker sig till 1800-talets början. Detta var också Ostindiska Kompaniets sista år då handeln på Göteborg var livlig och behovet av tullare och lotsar därför stort. Utövare av dessa yrken fanns bland befolkningen på orten.

Efter att sillen slutat att gå till, Ostindiska Kompaniet lagts ned och napoleonkrigen rasade skulle man ha kunnat tro att området hamnade i bakvatten. I stället blev Göteborg ett centrum för smuggling under krigens blockader. Även denna sjöfart kom att påverka Långedrag och behovet av tullare. De följande kapitlen behandlar Långedrag under 1800-talet efter att freden slutits. Samhället utvecklas långsamt till en badort med badhus för så väl kalla som varma bad, hotell, restauranger och kaféer. Från mitten av seklet började ångbåtar föra med sig badsugna göteborgare från staden till Långedrag, vilket till viss del rådde bot på de tidigare dåliga kommunikationerna.

År 1860 bildades Göteborgs Segel Sällskap, som det tredje i Sverige. Genom kungligt beslut blev sällskapet 1897 Göteborgs Kungliga Segel Sällskap. Sällskapet kom att etablera sig här med klubbhamn och klubbhus. Detta gav upphov till ett omfattande sällskapsliv. Under senare delen av 1800-talet ökade seglingsintresset och det tillkom ytterligare en förening, Segel Sällskapet Aeolus. Under samma tid blev det också på modet bland seglande och icke seglande förmögna göteborgare att bygga sig påkostade sommarvillor i Långedrag. Det ledde till att samhällets befolkning växte sommartid. En effekt av detta var ökad service vilket även gagnade de bofasta i byn.

Under början av 1900-talet fick Långedrag känna av Göteborgs expansion. Det avloppsvatten som pumpats ut orenat i Göta älv försämrade även vattenkvalitén på Långedrag vilket medförde att badortslivet flyttades länge västerut från staden och Saltholmen med sina nya badhus blev tillgängliga 1908. Detta hade blivit möjligt då det året innan invigdes en eldriven järnväg från staden till Saltholmen via Långedrag. Det blev lätt att pendla till arbetet inne i staden. Många göteborgare bosatte sig nu permanent på Långedrag. På 1920-talet bildades det tredje segelsällskapet, Långedrags SS. Sällskapet kom att utveckla den på sin tid mycket populära Långedragsjullen. Framför alt J10:an byggdes i ett stort antal. Om detta nämns märkligt nog ingenting i boken.

Den senaste perioden från 1945 då Älvsborgs municipalsamhälle, där Långedrag ingick, inkorporerades med Göteborgs stad, har utvecklingen tagit en något annan vändning. Den tidigare relativt välbevarade miljön har på grund av bränder och rivningar förändrats då man blivit en del av staden Göteborg. Det tycks som om välbeställda personer har kunnat köpa äldre hus som rivits och nya stora villor uppförts. Kommunens politiker och tjänstemän har uppenbarligen inte helt klarat att bevara Långedrag intakt. Dagens samhälle är en blandning av äldre och nyare bostäder med inslag av maritima företag och segelsällskapens klubbhus och restauranger.

Dagens umgänge i området beskrivs av författaren på följande sätt ”Den maritima och sportsliga andan har påverkat kulturen, och den är kanske orsaken till att det inte är skrytsamhet som präglar det gamla Långedrag. Det är närmast en sorts *bildad sportsmannaanda* som kännetecknar hur människor umgås.”

Boken med sin systematiska beskrivning av hus, personer och aktiviteter i Långedrag gör den till ett läsvärt tillskott till Göteborgslitteraturen. Den har stora fördelar med en historisk beskrivning av ortens fastigheter, illustrerad av kartor, diagram och fotografier. Det som brister är fotnotsystemet som stundtals saknar förklaringar och att författaren liksom många andra inte kan skilja på källor och litteratur.

Det som däremot är mest graverande är att förlaget Breakwater Publishing, som satsar på litteratur med maritim koppling, inte stöttat författaren med faktagranskning. Uppenbart är det så att författaren inte har någon större kännedom om segelsport, vilket är allvarligt när man ger sig till att skriva om en av Västkustens två segelsportmetropoler. Att hon brister i terminologi och urval av fakta må vara en sak men att hon tror att Pelle Pettersson seglade om Amerikas Cup med 12:an Sverige utanför Göteborg 1977 och 1980 är en fadäs. Tyvärr har det visat sig att förlaget även tidigare (Ibb Jenssen, ”Löfholmsvarvet Lidingöverken 1893-1960” från 2023) missat i faktagranskningen när det gäller kunskaper om segelsport.

Ulf Lycke

Fritz von Dardel - artist med Lidköpingsanknytning.

Hans dagböcker är fulla av minnen i ord och bild.

Memoarer från 1800 – talets Skaraborg är det inte så gott om. Det är därför roligt att ta del av de dagböcker i fyra delar som artisten, hovmannen, militären och resenären Fritz von Dardel (1817–1901) skrev på sin ålders höst. De uppehåller sig visserligen väl mycket kring händelser vid hovet, men von Dardels hustru var från Råbäck och som överintendent var han tvungen att resa mycket och kom därför ofta med kanalbåt till Lidköping, Kinnekulle och Läckö.

I minnena skymtar också, bland dåtidens alla berömdheter, Gunnar Wennerberg, Sven Lagerberg (Sven i Helvete) och Helgo Zettervall, alla födda i Lidköping. I sitt ritblock gjorde han många och snabba porträtt och karikatyrer av dem; och inte bara av dem, hans ritblock är fyllda av roliga, elaka och, fast mera sällan, vackra teckningar och akvareller.

Fritz von Dardel kommer som överintendent 1864 med ångbåt till Läckö via Göta kanal och hans uppgift under denna och många andra resor är att kontrollera statens fastigheter. Han imponeras av slottets vackra läge, men konstaterar att det är i mycket dåligt skick. Efter flera timmar på en skakig bondskjuts kommer von Dardel sent på kvällen till Lidköping, där han till sin förvåning upptäcker att varm mat på grund av brandfaran inte får serveras efter kl. 22. ”Med nöd fick vi litet kallt kött och bröd ” skriver han. Ärendet i Lidköping var att besiktiga kronomagasinen, men de befanns tomma och sakna funktion sedan kronoskatten inte längre betalades in natura, skriver han i sin rapport. Han påpekar också att föreståndaren inte längre gjorde någon nytta och att hans lön på 1000 riksdaler därför utan vidare borde dras in.

I Lidköping hämtas han av bekväm vagn från Råbäck, som ägdes av hans svärfar och färden fortsätter sedan till Mariestad. Landshövdingen där var gammal, ovårdad och knarrig och föga tillmötesgående mot statens inspektör. ” Han var nog vänlig att inte bjuda oss på middag,” står det i dagboken.

Läckö, Råbäck och Lidköping får naturligtvis upprepade besök. I Lidköping retar han sig flera gånger på de tomma spannmålsmagasinen och på väg till Läckö med skjutskärra stannar han i Sunnersberg och beundrar kyrkans van Dyck-tavla. Han vill gärna ha den till Nationalmuseum men grevinnan på Stola vägrar att sälja den.

Vid ett tillfälle träffar han Gunnar Wennerberg ute på Läckö och det är då han passar på att skicka den illa skadade orgelfasaden i Slottskyrkan till Ulriksdal. Tillbaka i Lidköping hittar han på sitt hotell en trupp varitéartister av olika nationaliteter. En belgisk tenor sjöng romanser så högt att taket höll på att lyfta sig, en halvnaken parisiska framträdde med mindre anständiga visor och en tysk spelade glada folkvisor på handklaver. Om än motvilligt erkänner von Dardel, att han är imponerad av nöjesutbudet i Lidköping.

Resan till Stockholm fortsatte sedan med kanalbåt och i Mariestad skriver von Dardel att fängelset syntes på långt håll och han kritiserar i all underdånighet Oscar I, som under sin regeringstid ” överallt lät uppresa palatsliknande byggnader till brottslingars förvarande.”

Lärde sig aldrig svenska

Fritz von Dardel föddes i Schweiz av svenska föräldrar och kom först i de senare tonåren till Sverige. Detta gjorde att han hela sitt liv hellre talade och skrev franska än svenska och att hans dagböcker är skrivna på franska. Detta språk behärskade de flesta i von Dardels omgivning och under hans många utlandsresor var hans kunnighet i franska en klar fördel. Han kom till Sverige i avsikt att göra en militär karriär och gjorde det också; hans artistiska talang fick honom dock att studera konst i Paris och detta intresse följde honom sedan hela livet. I de adliga kretsar, där han gärna rörde sig, träffade han den unga Augusta Silfverschiöld från Koberg och Råbäck, tycke uppstod och bröllopet firades 1842 på Råbäck, dit familjen ofta återvände på somrarna.

Som ung kapten vid Svea Livgarde hade von Dardel kamperat ihop med den blivande Karl XV, som lärde sig att uppskatta honom. Detta hjälpte von Dardel att göra en snabb karriär, han blev bl. a prinsens adjutant, överstelöjtnant, senare kabinettskammarherre, militärattaché, preses för Konstakademin och överintendent. Han var en lysande konversatör, känd för sina kvicka skämt och ansedd som en världsman med känsla för stil och etikett. Hans många goda egenskaper värdesattes av kungen och von Dardel och kungen blev goda vänner. Detta hindrade inte hans kritik av kungen. Von Dardel tyckte inte om de kungliga snedsprången med pigor, komedienner och hovfröknar och ville se honom mer i arbete och visa ” andra böjelser framträda än smak för alla slags nöjen och lustbarheter”. Kungen lovade alltid att bättra sig, men det stannade vid tomma löften. Von Dardel påpekar också för kungen att han har lätt för att tappa omdömet, när han druckit för mycket och att detta inträffar blott alltför ofta.

Till vänskapen mellan von Dardel och kungen bidrog också kungens konstnärliga intresse, han målade själv tavlor och saknade långtifrån talang. Von Dardel tjänstgjorde då som lärare men anlitades också flitigt som smakråd vid utställningar och vid inköp till de kungliga slotten.

Minnena är naturligtvis fyllda av skildringar från de nöjen som hovet roade sig med, det är baler, supéer, slädpartier, kä-

gelspel, kortaftnar, utflykter, konserter, teaterföreställningar och hästkapplöpningar i en aldrig sinande ström. Det är visserligen trevliga tidsbilder, men de blir i längden tröttande. Mycket är dock värt att kommas ihåg, t ex en händelse som övertygande visar Karl XV:s popularitet. Den inträffade när ståndsriksdagen röstats bort och det av denna anledning gavs en nyskriven teaterpjäs för att hylla den nya tvåkammarsriksdagen. Kungen själv var närvarande, men upptäckte, när han kom ut från teatern, att en folkmassa spänt från hästarna på den kungliga vagnen. Meningen var att kungen skulle dras hem till slottet av de trogna medborgarna. Karl XV uppskattade inte alls idén och en otrevlig situation hotade att uppstå. Kungen räddade den genom att ropa: ”Jag vill aldrig lägga selar på mina undersåtar”. Detta yttrande upprepades med hänförelse av alla och folkmassan började hylla kungen med sång och hurrarop.

Utlandsresor

Fritz von Dardel gjorde ensam eller i sällskap med kungen en rad utlandsresor och hans skildringar av dem är underhållande tidsdokument. I Paris får han träffa både kung Ludvig Filip, kallad kung Päron, och senare också kejsar Napoleon III. Von Dardel dekoreras med Hederslegionen och blir väl sedd vid det franska hovet, inte minst tack vare sina kunskaper i franska. Han rör sig i de fina salongerna, där han ofta får tillfälle att rätta till olika missförstånd om Sverige, t ex att damer brukar ha en torr fisk i fickan som de suger på i stället för sötsaker.

Efter ett besök i London skriver von Dardel att staden är smutsig och han är kritisk till det nybyggda Kristallpalatset, det är inte av sten utan ett fuskbygge av målat trä och papp. Han ryser också när han ser de unga, aristokratiska damerna han presenteras för, tömma fulla dricksglas gin i ett drag. Drottning Victoria uppvaktar han tillsammans med den svenske kungen. ”Hon drack bara portvin och bar sorgdräkt, den magnifika fruktdesserten rörde hon ej”. Säkert inverkade von Dardels franska uppfostran på hans bristande uppskattning av allt engelskt.

Hemfärden från ett av besöken på kontinenten blev en minnesvärd maskerad. Kungen ville inte bli igenkänd utan lät olika medresenärer spela rollen av kung. Författaren Herman Bjursten var majestät i Hannover och en annan svensk fick rollen i Liège.

Under alla sina resor passar von Dardel på att odla sina egna intressen. Han besöker olika konstgallerier och han hälsar på hos svenska artister i t ex i Paris, Dusseldorf, Florens, Neapel, Köpenhamn och Köln. Ivrigt lyssnar han också till Frans Liszt och Strauss i Wien och han gläder sig åt Kristina Nilssons sång i Paris. Han tycker dock att hon är en bättre skådespelerska än sångerska.

Karl XV - en ivrig gluntsångare

Gunnar Wennerberg hade träffat Karl XV i Uppsala, då denne ännu var prins och studerade där. Prinsen kom att bli en av Wennerbergs största beundrare och de umgicks flitigt i Uppsala, där bägge gärna deltog i det juvenaliska sällskapslivet. Gluntarna hade nyss skrivits och prins Karl lyssnade, gripen och förtjust till dem och uppträdde gärna själv som en inte oäven gluntsångare. Hela sitt liv kom att betrakta sig som Uppsalastudent och sina vänner från Uppsala skaffade han ämbeten i Stockholm för att ofta kunna umgås med dem i studentikos anda.

Det berättas att kungen hade en byst av Gunnar Wennerberg stående i sitt arbetsrum och alltid besökte honom i Skara i samband med de militära övningarna i Axvall. Umgänget fortsatte naturligtvis sedan Wennerberg flyttat till Stockholm.

Vid ett midsommarfirande på Djurgården berättar von Dardel om gluntsång; både Wennerberg som magistern och Otto Beronius, den ursprunglige glunten, sjöng tillsammans med andra uppsaliensare, varav en lite elakt kallas punscheolog. Memoarerna berättar: ”Dessa gluntar utföras med verkligt konstnärskap. De hava dock en liten olägenhet, eftersom struparna hava fallenhet för att bliva torra, så är punschen ett villkor för en lyckad prestation. Hos kungen dödar punschen hans vanliga finkänslighet och medför stundom råhet”.

På det kungliga slottet Ulriksdal träffades ofta medlemmarna i det skämtsamma och illustra sällskapet Enkan Bloms Bekanta och det för att spela kägla. Kungen var duktig på det och han samlade gärna sina vänner till kägelbanan. Där inte bara spelades det utan man drack också hinkvis med punsch och åt sexor fram till småtimmarna Naturligtvis ingick även glada sånger i kägelträffarna och Gluntarna stod alltid på repertoaren. Deras skapare deltog gärna, men ämbetsplikter och familjeangelägenheter hindrade honom ofta.

Den kungliga gunst som Gunnar Wennerberg åtnjöt förslog dock inte alltid. När Brynolf, hans yngre bror som var konstnär, skulle väljas in som medlem i Konstakademien och delta i dess utställning misslyckades detta. Det satte von Dardel som konstkännare och ordförande stopp för. ”Brynolfs tavlor är mycket medelmåttiga och har fel i perspektivet”, skriver han.

Sista resan med kungen

Karl XV hade länge lidit av en magsjukdom och läkarna ville göra ett sista försök att bota honom genom att skicka honom till Aachen för en badkur. Kungen föreslår att von Dardel skall följa med och denne är lojal och tackar ja. ”Jag är ju kungen skyldig för tjugufemårig vänskap och kungen är ju så sjuk att han inte tål att se så många, men min fysionomi kan han tåla”.

Med extratåg genom Sverige och i kungliga salongsvagnar genom Tyskland gick färden och efter att man först prutat på hotellpriset inleddes behandlingarna av kungen. Ingen bättring märktes dock trots promenader i vagn, svavelbad, vila och kortspel med cigarrer och punsch.

Under hemresan blev kungen allt sämre och vid framkomsten till Malmö var han döende. Von Dardel var en av dem som vakade vid dödsbädden och något av det sista som kungen yttrade var: ”Adieu, Fritz”.

Fritz von Dardel har genom sina dagböcker, sina skisser, akvareller och karikatyrer gett eftervärlden en god bild av den epok som han själv levde i. Lidköpingsbor kan glädja sig åt många beskrivningar och teckningar från hembygden, välkänd är bilden från 1850 av bron över Lidan sedd från Gamla Staden Von Dardel har också kallats Sveriges förste serietecknare, han gav nämligen 1849 ut seriealbumet ”Gubben med skåpet”.

Tore Hartung
1935–2024

Bokbinderi

Gårdshuset
Skövdevägen 15, Hjo
Öppet tisdagar kl. 15-18
(eller enligt överenskommelse)

Tel. 0762-10 81 23
Bo Lennart Hermansson

Skaraborgsjournalist om det äldre Hjo

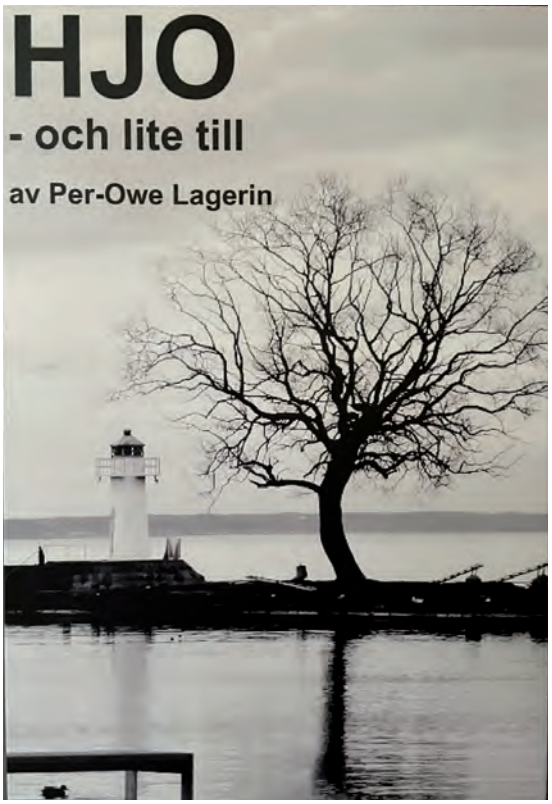

Den pensionerade journalisten Per-Owe Lagerin har efter ett 45-årigt yrkesliv på tidningen Skaraborgs Allehanda fortsatt att skriva. Han har därefter bidragit med artiklar till Hjo Tidning om främst det äldre Hjo. Många av artikeltexterna finns nu i hans nypublicerade 168-sidiga bok, Hjo — och lite till.

Bakgrunden till Sveriges kanske kändaste kommunslogan, I love Hjo, får möjligen sin förklaring i boken. Det finns flera teorier om uttrycket, varav Lagerin lanserar den starkaste. Redaktören för Hjo Tidning, Stig Jönsson, befann sig på fartyget M/S Stockholm utanför Amerikas östkust år 1956. I den täta dimman kolliderade fartyget med S/S Andrea Doria, vilket blev en världskänd sjöolycka. Väl hemkommen lär Jönsson ha gått ut på StoraTorget och sagt: Borta bra, men I love Hjo.

Lagerin ger mycket uppmärksamhet åt Hjos profiler och original som gav bygden extra krydda. Alla samhällen har invånare som tillför mer än vanligt. I en klass för sig stod Estrid Ericson som bland annat grundade företaget Svenskt Tenn.

En annan karaktär var Helmer Kling. Han var en kreativ mångsysslare som skaffade sig inkomst genom att till exempel driva bensinstation, vedhandel, antikhandel och taxiverksamhet.

Det fascinerande Hjouret tillverkades av Harald Larsson. Efter flera års arbete lyckades han skapa kalenderuret som bland annat visar veckans dagar, kalender, soltid, tidsekvation och en astronomisk skiva. Besök gärna Kulturkvarteret Pedagogien och titta på skapelsen.

Det florerar många märkliga historier om den mäktiga sjön Vättern. Sant är i alla fall att den svenska ubåten HMS Spiggen från den svenska flottan lade till i hamnen en sommardag 1959. Alltså en svensk ubåt i en insjö i inlandet.

Det vackra gamla fartyget Trafik har en intressant historik. Fartyget har Hjo som hemmahamn och erbjuder allmänheten sjöresor.

Om detta och mycket mer kan man få ta del av i boken vars innehållsförteckning upptar hela 66 avsnitt och är oerhört rikt illustrerad.

Niklas Krantz

Västgötsk spänningsroman

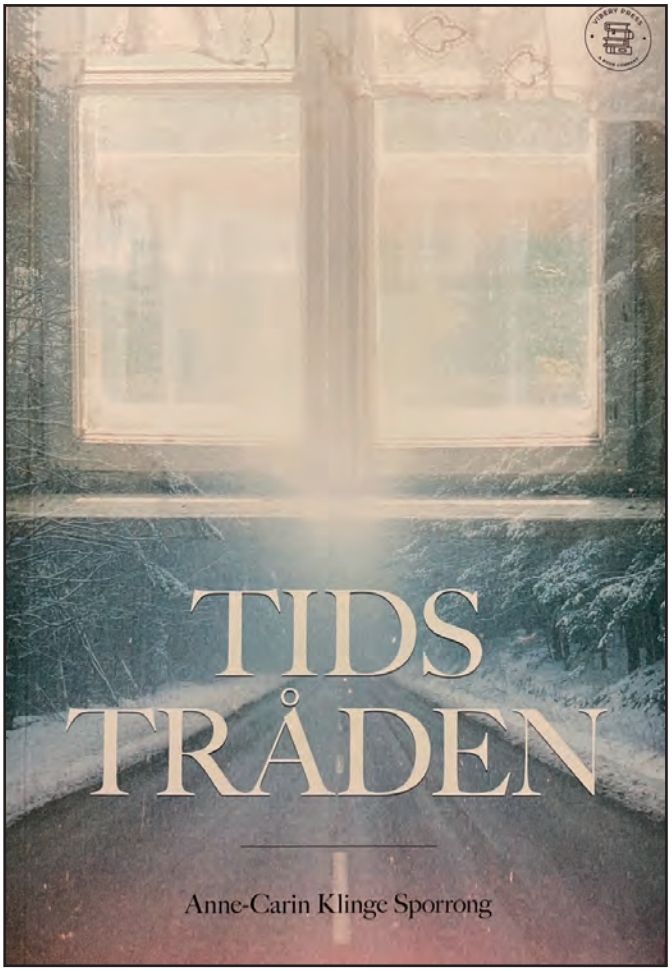

Anne-Carin Klinge Sporrong har släppt sin andra bok, som även den är en spänningsroman.

Hon är uppväxt på Falbygden, vilket nog märks i den nyutkomna boken Tidstråden.

Några av romanens huvudpersoner är ett par som köper en vackert belägen gammal gård vid Hornborgasjön.

Där är de med om svårförklarade upplevelser, vilka påverkar deras liv starkt. De upptäcker att gården haft väl många ägare, vilket väcker frågor. Mannens osunda överintresse för vin resulterar i att en vinkällare ska byggas. Under grävarbetet i källaren finner några hantverkare en kista med ett barnskelett. Både polis och arkeologer kopplas in.

Undersökningar visar att barnet dog runt år 1530, alltså ungefär då Gudhems kloster eldhärjades.

Det som sker i huset verkar kunna kopplas till Gudhems kloster, vilket får paret att börja forska om klostrets historia.

För att försöka få svar på vad som sker kopplas även ett medium in.

Som en röd tråd i berättelsen är den gamla skrönan om att det finns en gång mellan klostren i Gudhem och Varnhem.

Den underjordiska gången är i boken en stark länk mellan nutid och dåtid, vilka blandas om vartannat i kapitlen.

Parallellt med paret i nutid får man följa en ung kvinna som lever klosterliv i Gudhem under medeltiden.

Anne-Carin har ett stort historiskt intresse. Hennes föräldrar var aktiva i både den lokala hembygdsföreningen och i Gudhems Klostermuseiförening, så äpplet har ju inte fallit långt från trädet. Hon bor i dag i Södermanland, men åkte till Falbygden inför skrivandet. Hon lät sig då inspireras i sin forna hembygd av platser som Gudhems kloster och Hornborgasjön.

Kul med det västgötska historieberättandet i romanform. Hur det gick? Det får man reda på i bokens 140 sidor och 43 kapitel.

Niklas Krantz

Världsarkivarien från Floby

Alf Erlandsson som jubeldoktor vid Lunds universitet 2018

Alf Erlandsson från Floby gjorde en extraordinär karriär i arkivvärlden. Efter tjänster på Landsarkivet i Lund tog han steget över Atlanten för att ansvara för FN:s arkiv i New York, senare för Internationella valutafondens arkiv i Washington.

Pappa Per var folkskollärare och kantor i Floby när sonen Alf föddes 1931. Efter studentexamen i Falköping 1951 bar det iväg till Lund och studier i främst historia. Dessa resulterade i magisterexamen 1955 och licentiatexamen 1960.

Under studenttiden var han starkt engagerad i Västgöta nation, bland annat som kurator 1957. När han lämnat studentlivet gjorde han fortsatta stora insatser för nationen. Främst var han drivande för att bygga ut Västgötagården, en byggnad med studentlägenheter. Mycket insamlingsarbete för att finansiera projektet.

Legend i studentkretsar

På stora nationsfestligheter dök Alf Erlandsson gärna upp även efter färdiga studier.

– Han var en legend i studentkretsar. På en fest träffade jag på honom när jag kommit till Lund 1967. Då hade han verkat inom Landsarkivet i Lund sedan 1962. Jag passade på att fråga honom hur jag skulle göra för att få arbeta på arkiv, berättar Lars Johansson, tidigare stadsantikvarie i Borås, med ursprung i Fyrunga. Tipset ledde rätt och Lars fick så småningom anställning på Landsarkivet.

Från 1962 var Alf Erlandsson knuten till Landsarkivet i Lund. En stor uppgift var att ordna och förteckna Skånska generalguvernementets arkiv. Detta gav också 1967 om resultat hans doktorsavhandling Skånska generalguvernementet 1658-1593 och dess arkiv: förvaltnings- och arkivhistoriska undersökningar.

1969 publicerades Skurups och Hassle-Brösarps historia från äldsta tid till våra dagar 1969, utgiven av kulturnämnden i Lund. Alf Erlandsson var redaktör för boken. Så visas att redaktörer av sockenböcker och liknande kan gå hur långt som helst.

Förutseende och flitig

Claes Gränström, senare överdirektör på Riksarkivet, minns Erlandsson från sin tid på Landsarkivet: – Han var mycket duktig och förutseende. Han skrev flitigt artiklar om arkiv och arkivutveckling och höll ofta föredrag.

För Alf Erlandsson handlade arkivarbete om mycket mer än att plocka i papper. Han åkte bland annat ut till förvaltningar och myndigheter för att få dem att strama upp sin dokumenthantering för att underlätta arkivering.

Från befattningen som ställföreträdande chef för Landsarkivet i Lund ville Alf Erlandsson gärna komma vidare. När jobbmöjligheten på FN i New York öppnades fick han toppbefattningen på arkivet där.

Claes Gränström besökte Erlandsson på kontoret i New York och mötte honom också på en världskongress i Paris med International Council of Archives (ICA), där båda var aktiva.

Utmaningar på personalsidan

– Till svårigheterna han hade som chef för FN:s arkiv var rekryteringen av medarbetare. Den bestämde han inte själv över. Starka länder utsåg medarbetare till arkivet och då var det sällan baserat på arkivmeriter. Så förstod jag det, säger Gränström.

Erlandsson tjänade under tre generalsekreterare: U Thant, Kurt Waldheim och Javier Pérez de Cuellar. När det gällde Waldheim blev situationen speciell. Erlandsson fick uppdraget att i arkiven söka spår efter hans nazistiska förflutna.

Alf Erlandsson var tidig med att utveckla arkivsystem för den nya informationsteknik som kom med. datoriseringen. Hur skulle e-mail och andra datordokument hanteras och bevaras för eftervärlden? Idag är detta kärnverksamhet i de flesta arkiv.

Alf Erlandsson bland glada kollegor, troligen 1993, sannolikt på konferens. Från vänster: Anna-Britta Lövgren, Claes Gränström, okänd, Sten Körner, Björn Lindh, Anna Christina Ulfsparre, Arne Fryksén, Alf Erlandsson, Jan Dahlin. (Bild från Riksarkivet i Lund)

IMF - Internationella valutafonden

Efter 20 år I New York drog Alf Erlandsson söderut till huvudstaden Washington för att bli chef för Internationella valutafondens arkiv. Efter pensioneringen 1996 bodde Alf Erlandsson på Hawaii, i Colorado och Florida. 2018 hedrades han som jubeldoktor vid Lunds universitet.

2020 avled Alf Erlandsson, världsarkivarien, som han ofta omnämndes i den svenska arkivbranschen.

Claes Gränström vill gärna lyfta fram ytterligare en västgöte i arkivvärlden:

– Nils Nilsson från Lekåsa var också en antikvarie i världsklass. Han publicerade rader av viktiga artiklar i ämnet, dock mest på svenska. Han utmärkte sig också genom att hålla på Elfsborg.

Nils Nilsson föddes 1927 i Lekåsa och avled 1987 i Vällingby. Han avslutade sin bana som arkivråd på Riksarkivet.

Ingemar Brink

Trollbunden av Tidan

Det började med att jag var på jakt efter *Eldens återsken*, Sigfrid Siwertz inlevelsefulla tidsskildring av första världskrigets Sverige. Resultatlösa internetsökningar och ett antal antikvariatsbesök med oförrättat ärende hade fört mig till en av Göteborgs större, mer välsorterade boklådor i bättre-begagnat-nischen. Men ett närmast hånfullt svar på min förfrågan fick illusioner att spricka. Jag, som alltid betraktat antikvariat som samhällets minne – som aldrig sinande källor till sedan länge bortglömda guldkorn – fick veta att Sigfrid Siwertz kunde ingen bokhandlare med överlevnadsinstinkt hålla i lager. ”Det kan gå tio år innan någon frågar efter en av hans böcker och så får man fyrtio kronor för besväret.”

Med en röst blandad av irritation och vädjande stod jag på mig och bad om en adress, ett telefonnummer eller en hemsida med vars hjälp *Eldens återsken* äntligen kunde bli min. Jodå, det fanns ett ställe som möjligtvis kunde svara mot mitt behov – Böckernas hus i Tidan. En Konsumhandel på den karga västgötaslätten hade blivit antikvariat, fick jag veta.

Åter i hemmet ringde jag in min förfrågan och kunde några dagar senare sprätta upp ett kuvert innehållande den efterlängtade titeln. Inte för 40, utan 25 kronor.

Där kunde det hela ha slutat om jag inte varit klok nog att spara det lilla kuvert med information om lokala sevärdheter och om Böckernas hus som medföljde försändelsen. I gott och väl ett och ett halvt år hade jag sedan dessa lappar liggande i arbetsrummets fönster. De blev föremål för en eller annan kastad blick och flyktiga tankar om att man borde åka dit, men tillfället tycktes aldrig komma.

Ett släktärende till Örebro gav mig den ursäkt jag behövde för att med kartbokens hjälp söka mig fram till Tidan. I stället för ännu en tröstlös biltur längs E20 bjöd jag mig själv på en förväntansfull morgon, kretsande kring vad den kulturella rastplatsen skulle ha att erbjuda.

Böckernas hus – 380 kvadratmeter med hyllor fyllda till brädden – framstår just som en rastplats, inte bara i bilresandets bokstavliga bemärkelse, utan också från stressens och de snabba kastens vardag. En avkopplingens oas att sjunga långsamhetens lov i. I den mage där oro alltför ofta mal och i de tankar där bekymmer gärna gör sig påminda, infann sig ett behagligt lugn under de timmar jag vandrade hylla upp och hylla ned. Inte förrän mobiltelefonen – en otäck påminnelse om den värld som väntade utanför – ringde en halvtimme in i mitt besök tycktes det över huvud taget gå upp för innehavarna att det fanns en kund i bokhandeln.

En befriande kontrast till påflugenheten i vilken kedjebutik som helst!

En samling litterära porträtt av Sven Stolpe, en annan samling historiska personteckningar signerad Herbert Tingsten, en biografi över Skarabiskopen Anders Fredrik Beckman, Sven Lidmans på sin tid kritikerrosade men nu bortglömda roman *Huset med de gamla fröknarna* samt texter av teologen Waldemar Rudin plockades ned i den gröna plastkassen. Hade bara tid och pengar funnits skulle kassen med lätthet kunnat bli till kundvagnar. Det småsömniga lilla västgötska samhället visade sig vara en förklädd litterär metropol. Till skillnad från många andra antikvariat är detta en plats man måste besöka – inte bara för att den är så tillfredsställande att vistas på, utan också för att samlingarna inte lagts ut på internet.

Om denna fantastiska plats på jorden kan man också läsa i en utmärkt artikel i en till det yttre anspråkslös och stencilerad tidskrift vid namn *Alla tiders böcker*. Artikelförfattaren Samuel Karlsson tar allitterationen till hjälp för att berätta om ”Bättre begagnat bland bullar och bönder”.

När jag läser antikvariatsägaren Bo Björkdahls uttalanden, som präglas av vetskap om att göra en stor kulturgärning i det lilla, faller ännu några bitar på plats. ”Jag ser böckerna som tysta vänner”, berättar han och fortsätter: ”De står i hyllan och väntar på att bli omhändertagna av en intresserad köpare. Det gör inget om det tar flera år innan det inträffar.”

Precis så var det med mig och *Eldens återsken*. Boken hade mitt osynliga exlibris på insidan och det var ut till ett av industridöd märkt småsamhälle på den västgötska slätten, inte till det pulserande Göteborg, som jag fick söka mig för att vi skulle mötas.

Där kommersiellt tänkande antikvariatsägare uteslutande ser till omsättningstiden har Bo Björkdahl en förvaltarfilosofi som tillåter kopior att ligga i en gammal järnaffär eller i någon annan lagerlokal. Obetalbar är Björkdahls kommentar till varför butiken håller stängt på söndagar, den dag då Tidan lever upp till följd av en omfattande loppmarknadsverksamhet:

”Bevare mig väl. Det är så mycket folk på loppmarknaden att jag skulle bli helt invaderad om jag hade öppet på söndagar. Det är nog lugnast att ha stängt.”

Måndag till lördag är det emellertid öppet. För både bokfyndens och den inre sinnesfridens skull kan ett besök varmt rekommenderas. Lova bara att inte komma för många på en gång, då kanske Bo Björkdahl stänger portarna en dag till …

Johan Sundeen
(1968-2025)

Bo Björkdahl 1928-2013 ligger begravd på Hjälstads kyrkogård. På hans gravsten står titeln: Antikvariatsbokhandlare under en bild av en uppslagen bok.

Industrihistoria i gränsbygd

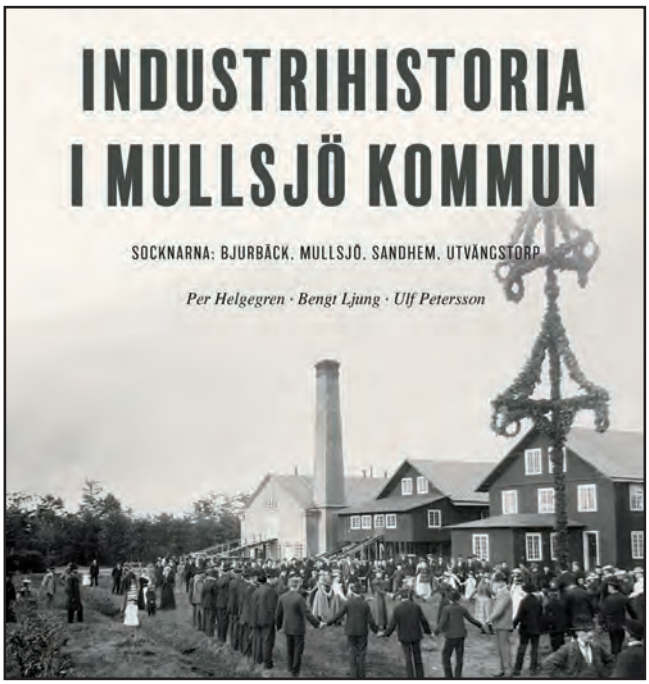

I gränslandet mellan Västergötland och Småland ligger Mullsjö, som tillhör både landskapet Västergötland och Jönköpings län.

I Mullsjö folkhögskolas aula presenterades en ny bok, Industrihistoria i Mullsjö kommun. Boken berör främst de fyra socknarna Bjurbäck, Mullsjö, Sandhem och Utvängstorp.

Mullsjö folkhögskola startade för några år sedan en kurs i lokal industrihistoria. Därefter bildades en arbetsgrupp, som har summerat delar av forskningen i boken som är på 259 sidor.

Ordet industri kommer från latinet och kan översättas till bland annat företagsamhet och flit. Flera lyckosamma omständigheter har skapat Mullsjöbygdens industrier. Alltifrån produktidéer till tillgång till råvaror, arbetskraft och transportsystem har fått trakten att blomstra.

På 1860-talet byggdes järnvägen ut vilket skapade nya förutsättningar för transporter. De stora skogarna gynnade träindustrin. Okänt för många är nog att gruvstöttor blev en stor handelsvara i bygden. De exporterades till England och användes i de engelska gruvorna där de stöttade upp gruvgångar. Gruvstöttorna var mellan en och två meter långa och gjorda av tall och gran.

År 1873 exporterades cirka åtta miljoner gruvstöttor från Göteborg till England. Tack vare järnvägen kunde Mullsjö vara en stor leverantör.

År 1906 grundades Torfströaktiebolaget Ryttaren, som blev en av de större aktörerna inom torvindustrin. Cirka 15 % av Sveriges yta består av torv. I sydvästra Sverige hade torvindustrin många anläggningar på grund av den rikliga nederbörden. Torvens användningsområden var många, bland annat som bränsle, till jordförbättring och i djurstallar.

Än i dag kan man besöka Ryttarens torvströfabrik som finns i Falköpings kommuns södra del. Det är ett välbevarat industriminne med byggnader och en fungerande smalspårig järnväg.

Textilindustrin i Sjuhärad var stark, men även Mullsjö har bidragit. Exempelvis fanns det ett spinneri utmed Tidan som tog emot begagnad textil för återbruk. Lokala affärer i bland annat Falköping och Tidaholm bidrog till insamlingen.

Förutom andra industrier såsom livsmedelsindustrin, verkstadsindustrin och cementindustrin får man i boken ta del av de stora gårdarna, där Ryfors kanske är den mest välkända.

Många stora godsägare engagerade sig för sina bygder och stödde utbildning och kultur. Flera starka och inte minst ansvarsfulla krafter har föredömligt bidragit till denna boks utgivning.

Niklas Krantz

Lars Kagg

Riksmarsken Lars Kagg

Hans anor, levnad och död

I denna antologi möter vi en av stormaktstidens viktiga personer – Fältmarskalken och Riksmarsken, greve Lars Kagg. Han föddes den 1 maj 1595 på Källstorp, Örslösa socken i Västergötland, och avled den 19 november 1661 på godset Fjällskefte i Floda socken i Södermanland.

Kagg gifte sig 1628 med Agneta Ribbing, dotter till riksrådet Lindorm Pedersson Ribbing. Äktenskapet blev barnlöst och Kagg slöt således själv sin grevliga ätt vid sin död. Han är begravd i det Kaggska gravkoret i Floda kyrka. Även detta gravkor ges en beskrivning i boken.

Begravningspersonalierna som upprättades i samband med hans begravning visar på hans anor, hans levnad, död, och de berättar om hans begravningsprocession. De är från början beskrivna i ett dokument med rubriken *Hans Sahlig Höch Grefflig Excellenz Herr Richs Marskens Höch Wälborne Grefwe Larss Kaggz Personalia och Lijck Proces Anno 1662. den 8 Iunii Ifrån Sankt Jacob och till Ridder holms Kyrckio Uthi Stockholm*. Dokumentet återges här transkriberat, kommenterat och i faksimil.

De olika porträtt som är bevarade av Kagg kommenteras och återges i bild liksom andra släktrelaterade porträtt och föremål från Fjällskäfte. I en artikel kommenteras särskilt stormaktstidens retorik utifrån begravningsdokumentet.

Då Kagg genom sitt liv förenar både det västgötska och det sörmländska utges denna antologi i samarbete med de båda stiftshistoriska sällskapen i Skara och Strängnäs stift.

Boken omfattar 172 s. med hårdpärm och rikt ill. Pris 200 kr

Glöm ej att betala din medlemsavgift för 2026

Årsavgift 2026: Enskilda medlemmar 175 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 200 kr.

Föreningen för
Västgötalitteratur
Box 325
532 24 SKARA

B Sverige Porto Betalt

Kära medlemmar i Föreningen för Västgötalitteratur

Nu går vi in i ett nytt medlemsår, och vi vill rikta ett varmt tack till er alla. Det är ni – var och en – som tillsammans gör vår förening till ett levande och inspirerande forum för litteratur och kultur. I dessa oroliga tider är detta om möjligt viktigare än någonsin.

Under det kommande året ser vi fram emot att fortsätta erbjuda ett rikt och varierat program. Vi möts i läsandet av tidskriften, på mässor, bokarrangemang och utflykter, i bokauktions-sammanhang och på andra kulturaktiviteter, i samband med bokutgivning med mera. Vi har gjort en mindre justering av medlemsavgiften med 25 kronor för att möta kostnadsutvecklingen, vilket innebär 175 kronor för enskild medlem och 200 kronor (oförändrat) för makar/sambor och organisationer.

Medlemsförmåner 2026
- Föreningens tidskrift – 4 nummer per år
- Bokerbjudanden och särskilda förmåner
- Aktuellt medlemserbjudande: Carl von Linnés *Om Diæten* (se sid. 20)
- Föreläsningar, utflykter och kulturaktiviteter
- Rabatterade biljetter (till Bokmässan i Göteborg - förköp med 120–160 kr rabatt)
- Och – viktigast av allt – ett inspirerande och gemensamt forum för litteratur och kultur

Varmt välkommen till ett nytt medlemsår!

God Jul och Gott Nytt År

Styrelsen för Föreningen för Västgötalitteratur

Rekordbilligt? Erbjudande till våra medlemmar! Borås stads historia I-III för endast 150:-

Vi erbjuder våra medlemmar möjlighet att förvärva Borås stads historia i 3 delar för det rekordlåga priset 150 kr. Böckerna utgavs av Historiska Media i Lund är 2005, och korades som Årets vackraste västgötabok det året. De tre volymerna omfattar över 1 300 sidor. Författare är Lennart Andersson Palm, Bengt Berglund, Claes Caldenby, Lars Johansson samt Kent Olsson.
Volym 1 har undertitel **Stad och omland fram till 1800-talets mitt**. Volym 2 **Industrins och industrisamhällets framväxt 1860-1920** samt volym 3 **Omstrukturering och anpassning 1920-2000**.
De tre volymerna finns i en rejäl kassett. Totalvikten är 4,5 kilo! Priset är givetvis ett ”hämtpris” – ev. porto tillkommer.